

Kennissynthese Sociaal Werk Door laten klinken van de stem van de burger

Rapportage pijler 4

Colofon

Auteurs: Renske van der Zwet, Yara Noordewier
Projectleiding: Sonja van Rooijen, Mariël van Pelt, Saskia
Keuzenkamp
Eindredactie: Joke Martens
Beeld: 123RF

Augustus 2023
© Movisie

Te downloaden via: www.movisie.nl

In opdracht van ZonMw

kennis en aanpak van
sociale vraagstukken

Movisie: kennis en aanpak van sociale vraagstukken

Movisie is hét landelijk kennisinstituut voor een samenhangende aanpak van sociale vraagstukken. Samen met de praktijk ontwikkelen we kennis over wat echt goed werkt en passen we die kennis toe. De unieke rol van Movisie is het versnellen van leerprocessen. We zijn alleen tevreden als we een duurzame positieve verandering voor mensen in een kwetsbare positie realiseren. Kijk voor meer informatie op www.movisie.nl.

INHOUDSOPGAVE

1	Inleiding	5
1.1	Onderzoeksvragen	5
1.2	Aanpak kennissynthese	6
2	De betekenis van inspraak, zeggenschap, burgerinitiatieven en politiserend werken	9
2.1	De stem van de burger en de rol van sociaal werkers	9
2.2	Wat is inspraak en zeggenschap?	11
2.3	Wat zijn burgerinitiatieven?	12
2.4	Wat is politisering?	13
3	Het stimuleren van inspraak en zeggenschap van burgers door sociaal werkers	16
3.1	Wat bevordert en belemmert inspraak en zeggenschap?	16
3.1.1	Kunnen	16
3.1.2	Mogen	16
3.1.3	Willen	17
3.1.4	Opleiding en inkomen	17
3.1.5	Verschillende vormen van inspraak en zeggenschap	18
3.2	Wat bevordert en belemmert de politiserende rol van sociaal werkers?	18
3.2.1	Het Policy Practice Engagement model: opportunity, facilitation en motivation	19
3.2.2	De politiseringsopdracht op individueel en collectief niveau	19
3.2.3	Institutionele afhankelijkheid bemoeilijkt politiserende rol sociaal werker	20
3.2.4	Continuïteit	21
3.2.5	Fysiek aansluiten bij de leefwereld van betrokkenen	21
3.2.6	Organisatorische randvoorwaarden voor politiserend werken in het sociaal werk	21
3.3	Samenvatting	22
4	Constructieve samenwerking om inspraak en zeggenschap van de burgers te versterken	23
4.1	De rol van de sociaal werker bij de samenwerking tussen burgers, overheid en maatschappelijke organisaties	23
4.1.1	Sociaal werker als verbinder	23
4.1.2	Sociaal werker als vertolker	23
4.1.3	Verbindend sociaal handelen	24
4.1.4	Sociaal werkers en schaduwwerkers	25
4.2	Wat is bekend over het stimuleren en verduurzamen van burgerinitiatieven?	26
4.2.1	Het ondersteunen van burgerinitiatieven	26
4.2.2	Welke factoren beïnvloeden de samenwerking?	26
4.2.3	Ondersteuning op maat	27
4.2.4	Samenwerkingstypen	27
4.2.5	Belang van grenswerkers	28
4.2.6	De rol van sociaal werkers	30
4.2.7	Het verduurzamen van burgerinitiatieven	30

4.3	Samenwerking met inwoners met ervaringskennis en ervaringsdeskundigheid	31
4.3.1	De rol van sociaal werkers	32
4.3.2	Welke factoren beïnvloeden de samenwerking?	32
4.4	Samenvatting	34
5	Methodische aanknopingspunten en (effectieve) interventies	36
5.1	Het stimuleren van inspraak en zeggenschap van burgers	36
5.1.1	Opbouwwerk	36
5.1.2	Burgerparticipatie en cliënt- en inwonerparticipatie	38
5.2	De politiserende rol van de sociaal werker	40
5.2.1	Handelingskader voor politiserend werken	40
5.3	Het ondersteunen van burgerinitiatieven	41
5.3.1	ACTIE-instrument	41
5.4	Samenvatting	42
6	Kennislacunes en aanbevelingen voor onderzoek	43
6.1	Methodisch werken aan versterken invloed, inspraak en zeggenschap	43
6.1.1	Het versterken van inspraak en zeggenschap	43
6.1.2	De politiserende opdracht van sociaal werkers	44
6.2	De rol van de sociaal werker bij de samenwerking tussen burgers, overheid en maatschappelijke organisaties	45
6.2.1	Het stimuleren, ondersteunen en verduurzamen van burgerinitiatieven	45
6.2.2	Samenwerken met inwoners met ervaringskennis en ervaringsdeskundigheid	46
6.3	Slotbeschouwing	47
Bronnen		48
Bijlage 1	Deelnemers expertbijeenkomst Door laten klinken van de stem van de burger	53

1 INLEIDING

Steeds meer inwoners voelen zich niet gezien en gehoord door de overheid en andere publieke instituties. Zij herkennen zich niet in de besluiten die genomen worden en overheid en instituties hebben (te) weinig zicht op de situatie van mensen, constateert Putters in zijn essay *De Menselijke Staat* (SCP, 2022). De overheid is selectief met het daadwerkelijk betrekken van mensen bij het beleid. Ze belijdt burgerparticipatie wel met woorden, maar er is een neiging om burgers vooral bij de uitvoering van beleid te willen betrekken, en niet bij de keuzes die in het beleid worden gemaakt. Hun zeggenschap en invloed op beleid is beperkt.¹ Dat is problematisch, omdat een deel van de mensen zich niet in de besluiten herkent en omdat de overheid (te) weinig zicht heeft op de situatie van burgers. Gebrek aan burgerperspectief leidt tot het risico dat het beleid bijdraagt aan scheidingslijnen en wantrouwen bij een deel van de mensen, wat de legitimiteit van beleid niet ten goede komt.

Sociaal werkers hebben gezien deze situatie een belangrijke opgave. Zij hebben een betekenisvolle rol om consequent te vertrekken vanuit het perspectief van de mens (meestal mensen in een kwetsbare positie) met en voor wie zij werken. Zij hebben zicht op de taal en omstandigheden van deze mensen en kunnen daarom een rol hebben om hun stem door te laten klinken in de ontwikkeling van beleid. Daarbij kunnen sociaal werkers met name mensen, groepen en gemeenschappen ondersteunen die dat onvoldoende zelf lukt. Kortom, zij dragen bij aan het 'door laten klinken' van de stem van de burger doordat zij mensen, groepen en gemeenschappen ondersteunen bij het kunnen vormgeven van het eigen leven en het uitoefenen van invloed, inspraak en zeggenschap, zo stellen experts in *De Kennis- en Onderzoeksagenda Sociaal Werk* (2020).

1.1 Onderzoeksvragen

Welke kennis is er eigenlijk beschikbaar voor sociaal werkers ten aanzien van de opgave van het versterken van de stem van de burger? Dat is de vraag waar we in deze kennissynthese meer zicht op willen krijgen.

Ten eerste richten we ons daarbij op het inventariseren van de beschikbare kennis met betrekking tot het methodisch werken van sociaal werkers aan het versterken van invloed, inspraak en zeggenschap van burgers. Hoewel kennis over de politiserende opdracht van sociaal werkers hier handvatten voor kan bieden, stelden experts in *De Kennis- en Onderzoeksagenda Sociaal Werk* dat hierover met name theoretische kennis is, die moeilijk in praktijk is te brengen (Hooghiemstra & Van Pelt, 2020). Ook de experts die we raadpleegden tijdens de expertsessie ter voorbereiding op onderhavige kennissynthese, wijzen op een kennislacune als het gaat om handelingskennis over de politiserende rol van de sociaal werker en het mensenrechtenperspectief. Enerzijds willen we daarom met deze kennissynthese inventariseren welke theoretische kennis over de politiserende opdracht van het sociaal werk al beschikbaar is. Ook brengen we in kaart wat er bekend is in de literatuur over de factoren die de politiserende rol van de sociaal werker bevorderen en belemmeren. Anderzijds willen we nagaan welke methodieken en interventies om de politiseringsopdracht van het sociaal werk handen en voeten te geven in lokale praktijken al beschikbaar

¹ Zeggenschap en invloed voor burgers beperken zich niet slechts tot beleidskwesties maar zijn ook relevant bij het samenwerken met andere groepen en gemeenschappen (welke burgers hebben het voor het zeggen) en het uitoefenen van invloed op publieke discours. We hebben dit thema ingeperkt tot (met name) zeggenschap en invloed op beleid.

zijn. En een hierop aansluitende vraag die tijdens de expertsessie werd ingebracht: wat hebben sociaal werkers nodig om hun politiserende rol daadwerkelijk bottom-up vorm te geven? Verder gaven de experts aan dat er ook meer kennis nodig is over de meerwaarde en effectiviteit van (structurele) inspraak en zeggenschap. Tot slot stelden verschillende experts dat ‘door laten klinken’ van de stem van de burger de lading niet goed dekt. Zij geven de voorkeur aan ‘versterken’ van de stem van inwoner/burger. Daarom hebben we ervoor gekozen deze term aan te houden in onze kennissynthese.

Ten tweede richten we ons specifiek op het inventariseren van de beschikbare kennis ten aanzien van de vraag hoe sociaal werkers constructief kunnen samenwerken met burgers, naasten, professionals, overheid en maatschappelijke organisaties. Invloed, inspraak en zeggenschap hebben en uitoefenen, is namelijk niet alleen een opdracht voor burgers en sociaal werkers. Het is een gezamenlijke opgave van burgers, naasten, professionals, overheid, maatschappelijke organisaties. Dit vraagt van sociaal werkers om een rol te spelen bij het constructief samenwerken tussen al die formele en informele partijen. Hierbij focussen we op twee specifieke onderdelen van het samenspel waarop sociaal werkers meer praktijkkennis nodig hebben (Hooghiemstra & Van Pelt, 2020). Ten eerste de vraag welke kennis beschikbaar is over het stimuleren, ondersteunen en verduurzamen van burgerinitiatieven. Ten tweede de vraag welke kennis beschikbaar is over hoe sociaal werkers van betekenis kunnen zijn bij het versterken van het gebruikmaken van de ervaringskennis van burgers in hun verschillende rollen. Ook tijdens de expertsessie benadrukten de aanwezigen dat op deze twee urgente thema’s handelingskennis ontbreekt.

In deze kennissynthese onderscheiden we dus twee thema’s: ‘methodisch werken aan het versterken van invloed, inspraak en zeggenschap’ en ‘het vormgeven van het samenspel’. In dit literatuuronderzoek richten we ons dan ook op de volgende twee hoofdvragen en deelvragen:

1. Welke wetenschappelijke kennis, praktijk-, ervarings- en methodische kennis voor en van het sociaal werk is al beschikbaar over het stimuleren, vormgeven en ondersteunen van inspraak en zeggenschap van (groepen) burgers/inwoners?
 - Welke kennis is er over het versterken van inspraak en zeggenschap?
 - Welke kennis is er over de politiserende opdracht van sociaal werkers?
2. Welke wetenschappelijke kennis, praktijk-, ervarings- en methodische kennis voor en van het sociaal werk is al beschikbaar over hoe sociaal werkers constructief kunnen samenwerken met burgers, naasten, professionals, overheid en maatschappelijke organisaties om de invloed, inspraak en zeggenschap van de burger te versterken?
 - Welke kennis is er over het stimuleren, ondersteunen en verduurzamen van burgerinitiatieven?
 - Welke kennis is er over de samenwerking van sociaal werkers met inwoners met ervaringskennis en ervaringsdeskundigheid?

1.2 Aanpak kennissynthese

Deze kennissynthese bouwt voort op De Kennis- en Onderzoeksagenda Sociaal Werk (Hooghiemstra & Van Pelt, 2020). Voor deze kennissynthese hebben we een expertmeeting gehouden en een literatuuronderzoek gedaan. Hieronder lees je hoe we dit hebben aangepakt.

Expertmeeting

Voorafgaand aan het literatuuronderzoek hebben we een expertmeeting georganiseerd om de meest relevante thema's binnen pijler 4 van De Kennis- en Onderzoeksagenda Sociaal Werk te selecteren en om de focus te bepalen. Er waren 18 experts uitgenodigd, waarvan er 13 aanwezig waren bij de expertsessie in november 2022. Deze experts kwamen uit de wetenschap, kennisinstututen, opleidingen sociaal werk en de praktijk. Een overzicht met de naam, kennisbron en functie van alle experts is te vinden in bijlage 1. Tijdens de sessie is gevraagd wat de meest urgente vraagstukken en kennislacunes zijn binnen pijler 4 van De Kennis- en Onderzoeksagenda Sociaal Werk. Vervolgens zijn de experts met elkaar in gesprek gegaan om tot de meest urgente vraagstukken te komen. Van deze expertsessie is een verslag gemaakt. Dit verslag is geanalyseerd om tot de twee thema's te komen waarop deze kennissynthese zich focust: 'methodisch werken aan het versterken van invloed, inspraak en zeggenschap' en 'het vormgeven van het samenspel'. Hieruit zijn bovenstaande hoofd- en deelvragen voortgekomen.

Literatuuronderzoek

Op basis van de twee geselecteerde thema's die de focus van onze kennissynthese bepalen, hebben we een literatuuronderzoek uitgevoerd. Voor het zoeken van literatuur hebben we voornamelijk gebruik gemaakt van wetenschappelijke databases, zoals google Scholar en Web of Science. Daarnaast maakten we gebruik van de hbo-kennisbank en de databanken met effectieve interventies en 'wat werkt dossiers' (Movisie, z.d.). Ook hebben we een uitgebreide search uitgevoerd op google naar 'grijze' relevante literatuur. Verder hebben we gebruik gemaakt van de referenties en kennisbronnen die eerder opgehaald zijn voor het opstellen van De Kennis & Onderzoeksagenda Sociaal Werk.

Bij voorkeur maakten we gebruik van peer reviewed artikelen, meta-analyses en systematische reviews en ervaringskennis. Daarnaast selecteerden we in principe alleen artikelen en publicaties die niet ouder zijn dan 2010, met uitzondering van theorieën. Bij theorieën hebben we bekeken of deze recent gereviewd of getest zijn.

Zoektermen

We hebben gebruik gemaakt van verschillende zoektermen. Hierbij hanteerden we hoofdzoektermen die we combineerden met andere relevante zoektermen. We zochten hiervoor zowel in het Nederlands als Engels en gebruikten ook synoniemen voor de genoemde zoektermen. Daarnaast maakten we gebruik van de sneeuwbalmethode, waarbij er wordt gekeken naar de literatuurlijst in eerder gevonden publicaties.

Hoofdzoektermen (zowel Nederlands als Engels)

Inspraak AND sociaal werk(er), OR
Zeggenschap AND sociaal werk(er) OR
Politisering AND sociaal werk(er) OR
Burgerparticipatie AND sociaal werk(er) OR
Democratisering AND sociaal werk(er)

AND

Andere relevante zoektermen

(effectieve) Interventies en methoden/methodieken OR
Factoren (beïnvloedende, werkzame en succesfactoren) OR
Versterken en verduurzamen van burgerinitiatieven OR
Samenwerking OR
Samenwerking met inwoners met ervaringskennis en ervaringsdeskundigen/ inwoners met ervaringsdeskundigheid

Oogst literatuuronderzoek

De zoektermen leverden zo'n 75 publicaties op die we op relevantie hebben gescreend. Hiervan waren 22 titels relevant. Tijdens het nader bestuderen van de publicaties hebben we ook via de sneeuwbal methode naar aanvullende relevante literatuur gezocht. Dit leverde 35 relevante titels op. Na feedback op de conceptversie van deze kennissynthese van experts hebben we nog eens 15 publicaties toegevoegd. In totaal hebben we 72 publicaties geïncludeerd.

We hebben geen meta-analyses en systematische reviews gevonden. Wel hebben we peer-reviewed artikelen gevonden. Soms met empirisch onderzoek en soms op basis van theoretisch onderzoek. Daarnaast hebben we vrij veel grijze literatuur gevonden met ook meer opiniërende publicaties. Wat hierbij opviel, is dat het stimuleren van inspraak en zeggenschap van burgers vanuit verschillende perspectieven en disciplines benaderd wordt. We hebben met name relevante publicaties gevonden vanuit community organisation / opbouwwerk en burger-, cliënt- en inwonerparticipatie.

2 DE BETEKENIS VAN INSPRAAK, ZEGGENSCHAP, BURGERINITIATIEVEN EN POLITISEREND WERKEN

In dit hoofdstuk geven we begripsverheldering van een aantal concepten die de kern vormen van deze kennissynthese. We gaan allereerst in op de stem van de burger en welke rol sociaal werkers hebben om deze te versterken. Vervolgens beschrijven we wat inspraak en zeggenschap inhoudt. Daarna gaan we in op wat onder burgerinitiatieven wordt verstaan. Tot slot verkennen we in dit hoofdstuk het begrip politisering.

2.1 De stem van de burger en de rol van sociaal werkers

In het beroepscompetentieprofiel voor sociaal werkers uit 2018 staan competenties beschreven waarmee een sociaal werker in welzijn en maatschappelijke dienstverlening adequaat invulling kan geven aan zijn maatschappelijke opdracht (BPSW, 2018). Het ondersteunen van mensen bij het verkrijgen van invloed en zeggenschap is hierbij beschreven als één van de competenties van de sociaal werker (zie onderstaand kader).

De sociaal werker ondersteunt mensen bij het verkrijgen van invloed en zeggenschap:

- stimuleert mensen om zelf met ideeën te komen en daar verantwoordelijkheid voor te nemen;
- faciliteert hen bij het omzetten van hun initiatieven in concrete plannen door bijvoorbeeld het geven van informatie en advies en het bieden van lichte ondersteuning;
- weegt samen met mensen, hun netwerk en andere professionals af welke mate van eigen verantwoordelijkheid, gezien de aanwezige draagkracht en de draaglast, verantwoord is en past de integrale ondersteuning daarop aan;
- staat mensen terzijde bij het verkrijgen van toegang tot juiste personen en organisaties, schakelt zijn netwerk hiervoor in en verbindt diegenen die elkaar kunnen versterken;
- onderhoudt zelfstandig een goede relatie met opdrachtgevers, organisaties en instanties. Geeft onderbouwd signalen door en gaat met hen in gesprek over de uitsluiting van (groepen) mensen en hoe dat gezamenlijk in co-creatie aan te pakken en te veranderen. Brengt mensen met hen in contact;
- informeert mensen over wegen om hun recht te halen en adviseert hen bij het nemen van de juiste stappen. Hij pakt zelf de verantwoordelijkheid wanneer professionele daadkracht nodig is.

(Uit: Beroepscompetentieprofiel voor de sociaal werker, BPSW, 2018)

Het is opvallend dat in het meer recente beroepsprofiel van de sociaal werker de termen als zeggenschap en inspraak niet genoemd worden (Koeter, 2022). Dit beroepsprofiel is niet specifiek gericht op welzijn en maatschappelijke dienstverlening, maar omvat de gemeenschappelijke kern van alle beroepsvarianten van sociaal werk. Wel zijn 'activeren' en 'beleidsbeïnvloeding' als bekwaamheden opgenomen (zie volgende kader).

Bekwaamheid 5. Activeren

Sociaal werkers bevorderen dat mensen, groepen en gemeenschappen in beweging komen om hun doelen zelf of samen te realiseren.

Toelichting

Het kan gaan om het activeren én versterken van mensen in het kader van maatschappelijke participatie, het activeren en versterken van netwerken om mensen heen, om het ondersteunen van een overvraagd netwerk (groep) of een netwerk dat nu om welke reden dan ook minder actief is geworden. Het kan ook gaan om een netwerk zodanige ondersteuning en begeleiding te bieden dat het kan omgaan met mensen die vragen hebben rond sociaal functioneren. Er kan kennis- en handelingsverlegenheid bestaan waarmee mensen kunnen leren omgaan. En het kan, tot slot, gaan om het activeren van een groep mensen om gezamenlijk bepaalde doelen in hun leefomgeving te bewerkstelligen, bijvoorbeeld *community organizing*.

Bekwaamheid 7. Beleidsbeïnvloeding

Sociaal werkers dragen bij aan (en reflecteren kritisch op) de ontwikkeling en verbetering van sociaal beleid.

Toelichting

Beleidswerk betreft meerdere niveaus, zoals het maatschappelijk niveau – denk aan wetgeving – en het beleidsniveau in de eigen organisatie. Sociaal werk als beroepsgroep ontbreekt nog te vaak als expertisegroep of meedenkgroep bij het ontwikkelen van sociaal beleid, zowel op organisatieniveau als maatschappelijk niveau. Sociaal werkers bezien vragen van mensen, groepen en gemeenschappen kritisch als een onderdeel van een rechtvaardige samenleving. Het doel van sociaal beleid is de versterking van sociaal functioneren. Sociaal werkers dragen op verschillende manieren bij aan de ontwikkeling en verbetering van sociaal beleid.

(Uit: Beroepsprofiel van de Sociaal Werker, Koeter, 2022)

Sociaal professionals hebben een actieve rol om ervoor te zorgen dat de stem van de burger een plek krijgt in beleid en uitvoering (Van Schaik, Verweij & Sok, 2020). Inspraak en burgerparticipatie zijn belangrijke onderdelen van het sociaal werk. Sociaal werk is namelijk niet alleen gericht op individuele problematiek, maar ook op maatschappelijke kwesties en structurele oorzaken die sociale problematiek in stand houden. Scholte (2018) beschrijft dat sociaal werkers dit enerzijds doen door te werken aan de gevolgen van structurele problematiek (invoegen) en anderzijds door te werken aan beleidsverandering en maatschappijhervorming (structuraliseren). Bij invoegen helpt de sociaal werker individuen of gemeenschappen zich te verhouden tot het systeem. Bij structuraliseren tilt de sociaal werker de problematiek juist boven het individuele niveau uit en streeft naar maatschappelijke of beleidsaanpassingen. In de praktijk wordt afhankelijk van de situatie gezocht naar een balans tussen ‘invoegen’ en ‘structuraliseren’. Ook in het beroepsprofiel van de sociaal werker wordt structuraliseren genoemd als onderdeel van de bekwaamheid beleidsbeïnvloeding. Daarbij wordt gesteld dat sociaal werkers moeten toezien dat signalen die zij opvangen in hun werk de beleidsontwikkelaars bereiken en dat deze er ook iets mee doen (Koeter, 2022). Deze maatschappelijke wending van individuele naar meer collectieve, structurele oplossingen, wordt de laatste jaren ook weerspiegeld in de roep om politisering van het sociaal werk (Tonkens, 2021).

Maar wat wordt nu eigenlijk bedoeld met invloed, inspraak en zeggenschap? We beginnen met het verkennen van de begrippen inspraak en zeggenschap. Vervolgens bespreken we verschillende andere, gerelateerde termen zoals burgerinitiatieven en politiserend werken.

2.2 Wat is inspraak en zeggenschap?

Inspraak is een ander woord voor medezeggenschap, dat volgens van Dale 'recht op inspraak' betekent (De Bruijn & Noordewier, 2023). Er zijn verschillende vormen van medezeggenschap in de lokale politieke democratie (gemeenten) en de maatschappelijke democratie (maatschappelijke organisaties in de zorg, het onderwijs en de woonsector). Zo hebben burgers als inwoner van een gemeente het recht om invloed uit te oefenen op gemeentelijk beleid (medezeggenschap in de lokale democratie). Ook vertegenwoordigers uit specifieke groepen belanghebbenden, zoals huurders of zorggebruikers, hebben het recht om indirect invloed uit te oefenen op beleid in maatschappelijke organisaties (medezeggenschap in de maatschappelijke democratie). Burgers kunnen dan als vertegenwoordiger bijvoorbeeld participeren in organen als cliëntenraden, huurderscommissies en medezeggenschapsraden.

Voor medezeggenschap in de lokale democratie wordt vaak de term inspraak gebruikt. Gemeenten zijn op basis van landelijke wetgeving verplicht om een inspraakverordening vast te stellen die de rechten van inwoners vastlegt en formaliseert om – veelal indirect – beleidsinvloed uit te oefenen. Die invloed beperkt zich tot nu toe tot de voorbereiding van beleid. Het recht op inspraak geldt voor alle inwoners. Meer specifiek zijn gemeenten binnen het sociaal domein verplicht om inwoners en cliënten (als gebruikers van zorg en ondersteuning die onder de verantwoordelijkheid van de gemeente valt) een vorm van inspraak en adviesrecht te geven. Dat is vastgelegd in bijvoorbeeld de Wet maatschappelijke ondersteuning en de Participatiewet. De uitvoering daarvan gebeurt in veel gemeenten via adviesraden sociaal domein. De rechten rond advies en inspraak zijn in de meeste gevallen formeel door de gemeenteraad vastgesteld in een verordening.

Ook medezeggenschap in de maatschappelijke democratie is een vorm van inspraak die is geformaliseerd en als verplichting is vastgelegd in verschillende wetten. Daarin is bijvoorbeeld instemmingsbevoegdheid, een (verzwaarde) adviesbevoegdheid, recht van informatie, recht op overleg en recht van initiatief of ongevraagd advies van medezeggenschapsorganen geregeld.

Zeggenschap is volgens van Dale het 'recht om mede te beslissen' of 'macht' (De Bruijn & Noordewier, 2023). In de lokale democratie wordt zeggenschap vaak in verband gebracht met verschillende vormen en niveaus van (burger)participatie. De focus ligt in gemeenten veelal op vormen van participatieve democratie (de burger kan meedoen in beleidsvorming). Bekende participatieve vormen van democratie zijn het Uitdaagrecht, burgerberaden en burgerbegrotingen.

Ook de uitnodiging om via enquêtes, klankbordgroepen of stadsgesprekken betrokken te zijn bij gemeentelijk beleid, zijn vormen van participatieve democratie. In gemeenten ligt minder focus op vormen van directe democratie (de burger kan stemmen over beleid) zoals referenda, waarbij er gestemd kan worden over besluitvorming rond een onderwerp.

In de maatschappelijke democratie is zeggenschap, in tegenstelling tot de wettelijke basis die medezeggenschap heeft, meer informeel van aard. Ook wordt hier onderscheid gemaakt tussen *individuele* en *collectieve zeggenschap*. Individuele zeggenschap kan bijvoorbeeld gaan over het soort medische behandeling dat iemand ontvangt of het onderwijs van de kinderen. Deze vorm blijft verder buiten

beschouwing in de kennissynthese van pijler 4. Collectieve zeggenschap kan zowel binnen maatschappelijke organisaties plaatsvinden als daarbuiten, bijvoorbeeld door via burgerinitiatieven invloed uit te oefenen op de eigen leefomgeving om bepaalde zaken met een collectief belang te bereiken.

Het resultaat van inspraak en zeggenschap is een bepaalde mate van *invloed* op de inhoud van (beleids-) plannen of besluitvorming over bepaalde (beleids-)keuzen door gemeenten of maatschappelijke organisaties. Het kan tevens gaan over de invloed op de uitvoering van het beleid. Afhankelijk van de vorm waarin zeggenschap, inspraak of participatie is georganiseerd, kan die invloed op beleid en besluitvorming of de uitvoering ervan direct of meer indirect van aard zijn (De Bruijn & Noordewier, 2023). Er zijn meer geformaliseerde vormen van invloed, maar burgers kunnen ook via informele vormen invloed uitoefenen. Daarbij kan onderscheid worden gemaakt tussen verticale en horizontale burgerparticipatie. Verticale participatie betreft het uitoefenen van invloed door burgers op beleid, bijvoorbeeld op gemeentelijke beleidsterreinen zoals veranderingen in hun woonomgeving (Wijkraden en bewonersoverleggen) of het functioneren van gemeentelijke diensten (cliëntraden van sociale diensten). Horizontale participatie gaat over het op eigen initiatief ondernemen of iets voor een ander doen in de directe leefomgeving van inwoners. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om vrijwilligerswerk, burenhulp of om een actiegroep of burgerinitiatief (Van Houten & Winsemius (red.), 2010).

2.3 Wat zijn burgerinitiatieven?

Er is een onderscheid te maken tussen *formele* en *informele* burgerinitiatieven (Van Houten & Winsemius (red.), 2010). Het formele burgerinitiatief bestaat sinds 2002. Het is ingesteld als een uitgewerkte vorm van het petitierecht, maar verschilt daarin dat de gemeenteraad verplicht is de door burgers ingediende onderwerpen of voorstellen op de raadsagenda te zetten en te behandelen. Deze verplichting maakt dat het formele burgerinitiatief een instrument is om de kloof tussen de politiek en de burgers te verkleinen. Het formele burgerinitiatief, waarin burgers bepaalde onderwerpen op de politieke agenda proberen te zetten, kan gezien worden als een vorm van inspraak en zeggenschap.

In toenemende mate gaat het echter over de informele vorm wanneer gesproken wordt over burgerinitiatieven (Igalla & Van Meerkerk, 2015). Dit zijn initiatieven die gericht zijn op het eigenstandig vormgeven en implementeren van diensten of goederen ten behoeve van de lokale gemeenschap.

In de literatuur komen verschillende invullingen terug van het begrip burgerinitiatieven, maar hebben ze de volgende vrij generieke kenmerken: het initiatief komt van de burger, de oorsprong bevindt zich in de leefwereld en persoonlijke betrokkenheid staat centraal. De gerealiseerde goederen, diensten of activiteiten van burgerinitiatieven overstijgen het private belang (Jans & Vanderhulst, 2021).

Volgens Igalla en Van Meerkerk (2015) gaat het om initiatieven die door de lokale gemeenschap of individuen binnen de lokale gemeenschap worden geïnitieerd, die gericht zijn op een specifieke set van publieke vraagstukken of gemeenschappelijke behoeften en die middels langdurige samenwerking tussen burgers door productie van diensten of goederen in deze behoeften voorzien. Of anders gezegd; onder burgerinitiatieven verstaan we initiatieven van individuele burgers of groepjes burgers die zich inzetten om een bijdrage te leveren aan de (lokale) samenleving (Movisie, z.d.). Dat kan te maken hebben met individuele ondersteuning van medeburgers, de leefbaarheid van de buurt of de sociale cohesie. Het initiatief kan betrekking hebben op anderen, maar ook wel op de initiatiefnemers zelf.

Kenmerkend voor het burgerinitiatief is dat er geen gevestigde organisatie achter zit. Het gaat om de eigen ideeën en inzet van burgers in de samenleving (Movisie, z.d.). Bewoners- of burgerinitiatieven onderscheiden zich dan ook van andere vormen van participatie 'doordat veel meer wordt uitgegaan van de eigen kracht van burgers. Een burgerinitiatief wordt opgezet door burgers, en niet door ambtenaren of politici. Het uitgangspunt is dat mensen heel goed zelf, of met behulp van hun eigen sociaal netwerk, in staat zijn om voor veel problemen in hun omgeving een oplossing te vinden, en dat pas in tweede instantie wordt gekeken of aanvullende overheidssteun noodzakelijk is' (Michels, 2018, p. 197-198). De verhouding tussen inwoners en overheid is omgedraaid: burgers initiëren en de overheid participeert in deze door de burger geïnitieerde projecten (Van Schaik, Verweij & Sok, 2020). Burgerinitiatieven hebben vaak een bepaalde vorm van medewerking (bijvoorbeeld middelen, toestemming of ondersteuning) van overheden nodig en meestal is er indirect of direct een sociaal werker bij betrokken om het burgerinitiatief te stimuleren en ondersteunen (Meindersma, 2015).

Een burgerinitiatief kan ontstaan vanuit een specifiek vraagstuk of een specifieke behoefte om iets voor een ander te doen. Burgerinitiatieven vormen vaak een reactie op een door (een deel van) de gemeenschap gevoelde behoefte (bijvoorbeeld op het gebied van zorg, energie of leefbaarheid) (Igalla & Van Meerkerk, 2015). Ze hebben een hands-on en pragmatisch karakter: ze zijn gericht op directe actie(bereidheid) van betrokkenen om diens sociale en fysieke omgeving te verbeteren door het zelfstandig produceren en beheren van diensten of goederen (Van de Wijdeven, 2012; Van Meerkerk, 2014). Burgers springen hierbij in op gevoelde gebreken in dienstverlening van de markt of de overheid. Een voorbeeld betreft de zorgcoöperatie, waarin burgers zelf zorg willen vormgeven en aanbieden voor de lokale gemeenschap op maat, veelal als reactie op schaalvergroting of bezuinigingen in de zorg van overheidszijde. Maar het kan ook gaan om kleinschalige initiatieven gericht op de leefbaarheid van de wijk en het gezamenlijk met andere wijkbewoners beheren van een stuk groen.

2.4 Wat is politisering?

Tonkens stelde in haar Marie Kamphuislezing in 2021 dat de afgelopen jaren de discussie over politisering van sociaal werk weer springlevend is. Alhoewel er vele definities van politisering in omloop zijn, doelt Tonkens (2021) met politisering op: 'problemen die individuen tegenkomen, (helpen) plaatsen in maatschappelijke context en (helpen om deze) als maatschappelijke problemen onder de aandacht brengen van beleid en politiek'.

In de Vlaamse publicatie *Publiek gaan! Politiserend handelen in het sociaal werk* (2022) geven Boone et al. de volgende omschrijving: 'politiseren gaat in de meest brede zin over alle praktijken die bijdragen aan het publieke meningsverschil over hoe we de samenleving inrichten'. De auteurs betogen dat sociaal werk een politieke opdracht heeft. Zij verwijzen naar de definitie van de Internationale Federatie van Sociaal Werkers uit 2010. Volgens deze definitie realiseert het sociaal werk verandering die is ingebed in het streven naar sociale rechtvaardigheid, gelijkheid, solidariteit en mensenrechten. In de globale definitie van 2014 wordt deze definitie aangevuld met aandacht voor collectieve verantwoordelijkheid en respect voor diversiteit. Sociaal werkers hebben dan ook een belangrijke taak om van individuele problemen, wensen en verwachtingen van (kwetsbare) burgers en groepen ook bredere publieke kwesties te maken. Ook Van Bouchaute (2013) benadrukt dat de politiserende functie van sociaal werkers behelst om blijvend het gesprek aan te gaan met beleidsmakers en de bredere samenleving over de manier waarop we de

samenleving willen vormgeven en het toewerken naar een meer rechtvaardige samenleving voor alle burgers.

Met name in Vlaanderen is het begrip politiseren verder uitgewerkt. Enerzijds verwijst politiserend werken naar het waarborgen van de toegang tot mensenrechten, zo stellen Vandekinderen et al. (2018) in het eindrapport van de Vlaamse conferentie 'Sterk sociaal werk'. Het gaat erom dat mensen verzekerd worden om gebruik te kunnen maken van sociale rechten en voordelen. Het gesprek over de interpretatie van mensenrechten is een kernopdracht van sociaal werk (Nachtergaele et al., 2017). Anderzijds heeft politiserend werken betrekking op het collectiviseren van maatschappelijke problemen (Vandekinderen et al., 2018). Hierbij gaat het erom dat wordt gezocht naar collectieve oplossingen om structurele mechanismen die bijdragen aan sociale onrechtvaardigheid te bestrijden. In verschillende praktijken opereren sociaal werkers hierbij als democratische professionals in het publieke debat door maatschappelijke belemmeringen te benoemen, dominante denkpatronen ter discussie te stellen en tevens een eigen positie in te nemen vanuit de normatieve waarden van hun beroep. Sociaal werkers geven ruimere invulling aan politisering dan het uitoefenen van invloed op het politieke systeem.

Van der Tier en Van Lieshout (2020, p.46) sluiten aan bij de bovengenoemde brede definitie van 'politiserend werken' van Vandekinderen et al.: 'politiserend werken verwijst naar de dubbele functie van mensenrechten; enerzijds het waarborgen van (de toegang tot) rechten en anderzijds het collectiviseren van maatschappelijke problemen'. Bovendien wijzen zij erop dat het begrip 'politiserend werken' onlosmakelijk is verbonden met de identiteit van het opbouwwerk.

Deze definities van politiserend werken laten zien dat het plaats kan vinden op verschillende niveaus; individueel en collectief. Politiserend sociaal werk richt zich op het tegemoetkomen aan *individuele* behoeften en rechten die vaak kunnen worden verbonden aan problemen op *collectief* niveau (zoals armoede, sociale uitsluiting, migratie) (Vandekinderen et al., 2018).

Van der Tier en Van Lieshout (2020) beschrijven aan de hand van verschillende theoretische inzichten vier verschijningsvormen van politiserend werken: radicaal sociaal werk, kritisch sociaal werk, beleidsgericht werken en assertief sociaal werk. Radicaal sociaal werk kan worden geduid als een conflictbenadering van politiserend werken, waarbij de sociaal werker samen met de inwoner vanuit collectieve actie en een bewustwordingsproces actie voert voor sociale verandering. Met kritisch sociaal werk expliciteert de sociaal werker de eigen veronderstellingen en bewustwording van de taal die zij zelf gebruiken, alsook het beleid en structurele processen in de samenleving in het bestrijden van ongelijkheid en discriminatie. Bij beleidsgericht werken heeft de sociaal werker een constructieve houding waarmee structurele problemen op de politieke tafel gelegd worden en wordt bijvoorbeeld een lobbystrategie gehanteerd om aan sociale verandering te werken. Ook kan een politiserende coalitie strategie gehanteerd worden (Boone et al., 2022). Assertief sociaal werk kan worden gezien als een combinatie van de tweede en de derde vorm, en richt zich op beleidsbeïnvloeding door het opbouwen van partnerschappen, maar ook via het publieke debat en het bediscussiëren van dominante denkpatronen. Van der Tier en Van Lieshout (2020) merken op dat sociaal werkers aangeven zich hierbij bescheiden op te stellen en zelf geen positie in willen nemen. Enerzijds roept dit de vraag op in hoeverre het met een dergelijke houding lukt om structurele vraagstukken onderdeel van het publiek debat te maken. Anderzijds kunnen opbouwwerkers als vertaler opereren tussen verschillende perspectieven en belangen.

Verschillende vormen van politiserend werken in het sociaal werk

Onderzoekers Pascal Debruyne en Bart Van Bouchaute (2021) beschrijven verschillende vormen van politiserend werken in het sociaal werk. Een bekende en vaak voorkomende invulling is die van *coalitievorming*: een brede coalitie van vaak middenveldorganisaties bouwt macht op en schrijft een tegenverhaal dat impact heeft op politieke keuzes. Een onderbelichte benadering van politisering is *prefiguratieve politiek*. Dit gaat over concrete collectieve interventies die het mogelijk maken om in het hier en nu een 'andere' samenleving voor te stellen, in plaats van via abstracte principes te streven naar een 'andere' toekomst die veraf is. Het gaat over het opzetten van experimenten waarin alternatieve manieren van omgaan met elkaar voorop staan. Met name in de jaren 1960 en 1970 zijn geïnspireerd op de prefiguratieve politiek heel wat experimentele sociaal werk praktijken opgezet. 'Uit al die experimentele praktijken kwam een sterke politiserende kracht naar voren waarin niet alleen de samenleving, maar ook het formele en geïnstitutionaliseerde sociaal werk werd bevraagd, verstoord en uiteindelijk veranderd.' (Debruyne & Bouchaute, 2021, p. 4).

De prefiguratieve politiek draagt een enorm potentieel in zich voor politiserend sociaal werk, als het de bestaande machtsorde voldoende weet uit te dagen, zo betogen de auteurs. Helaas komt deze vorm op dit moment te weinig aan bod in het debat over politisering. Toch kan prefiguratieve politiek de praktijk van sociaal werkers inspireren, omdat daarbij kleinschalige praktijken aan maatschappelijke veranderingen worden verbonden (Debruyne & Bouchaute, 2021, p. 7).

3 HET STIMULEREN VAN INSPRAAK EN ZEGGENSCHAP VAN BURGERS DOOR SOCIAAL WERKERS

Wat beïnvloedt het stimuleren van inspraak en zeggenschap van burgers door sociaal werkers? Welke factoren werken hierin bevorderend dan wel belemmerend? In dit hoofdstuk beschrijven we wat hierover bekend is. Voordat we inzoomen op de factoren die de rol van sociaal werkers bij het ondersteunen van inspraak en zeggenschap beïnvloeden, kijken we eerst naar de factoren die de inspraak en zeggenschap van burgers beïnvloeden.

3.1 Wat bevordert en belemmert inspraak en zeggenschap?

Uit de literatuur over burgerparticipatie weten we dat drie factoren een belangrijke rol spelen bij de inspraak en zeggenschap van burgers: 1. kunnen; 2. mogen en 3. willen. Ook inkomen en opleiding en vormen van inspraak en zeggenschap kunnen van invloed zijn op de mate waarin (groepen) inwoners hun stem laten horen.

3.1.1 Kunnen

Sommige inwoners denken dat ze niet *kunnen* participeren of weten niet hoe. Drempels hebben bijvoorbeeld te maken met een gebrek aan sociaal kapitaal of het idee te weinig kennis van het onderwerp te hebben. Sociaal kapitaal kan worden gezien als het geheel aan hulpbronnen vanuit iemands netwerk van sociale relaties (Bourdieu, 1989). Ook onvoldoende beheersing van de dominante taal (vaak Nederlands) speelt een rol, voornamelijk bij burgers met een migratieachtergrond. Daarnaast is een mogelijke verklaring dat lager opgeleide burgers zich te min voelen om mee te doen en/of een diepe afkeer van de overheid hebben. Verder zijn praktische randvoorwaarden zoals de gevraagde tijdsinvestering, de beschikbare vergoeding en de tijdstippen van bijeenkomsten (onder werktijd) bepalend (De Bruijn & Noordewier, 2023).

3.1.2 Mogen

De gemeenteraad of de ambtelijke organisatie bepaalt doorgaans per beleidstraject wie een vorm van inspraak en zeggenschap *mogen* uitoefenen: alle inwoners, de bewoners van een bepaalde buurt of specifieke groepen belanghebbenden. Kritiek op deze manier van denken is er ook. Zo benadrukt Hofman (2000) dat vaak gedacht wordt dat er bij participatie een partij is die ruimte moet krijgen van een initiërende partij, terwijl participatieprocessen juist gelijkwaardigheid en samenwerking moeten omvatten. Hij betoogt dat verantwoordelijkheid vanuit inwoners onlosmakelijk verbonden is met het mogen participeren. Hofman (2000) stelt dat de zeggenschapswens van inwoners samen met het nemen van verantwoordelijkheid leidt tot invloed. Ook Visser et al. (2019) zien participatie als een proces waarbij individuen, groepen en/of organisaties invloed en controle delen over vraagstukken en beslissingen die hen aangaan. Bij burgerinitiatieven ligt het initiatief voor de participatie bij inwoners. In veel gevallen is er samenwerking met

overheden of maatschappelijke organisaties aan de orde en kan via deze initiatieven ook invloed worden uitgeoefend op beleidskeuzen.

Burgerinitiatieven worden echter vaak opgestart en gerund door 'gevestigde stemmen'. Andere groepen kunnen dat ervaren als een drempel om mee te doen, zoals bleek uit een kwalitatief onderzoek van Visser gebaseerd op 13 diepte-interviews met laagopgeleide burgers (De Bruijn & Noordewier, 2023).

3.1.3 Willen

Een andere reden voor de geringe deelname aan participatietrajecten is dat sommige inwoners niet *willen* meedoen in gemeentelijke participatietrajecten of in vormen van georganiseerde (mede-) zeggenschap. Sommige onderzoekers menen dat de meeste mensen geen interesse hebben in meer inspraak, maar dat zij gewoon willen dat de overheid zaken goed regelt en hen verder niet lastig valt. Ook stellen zij dat er een duidelijke onwil bij burgers is om verantwoordelijkheid te krijgen over beleidsbeslissingen en dat zij bij voorkeur het besluit van kwesties in handen laten van de mensen die ervoor gekozen hebben politicus te worden. Ook maatschappelijke onvrede of onbehagen is van invloed op het wel of niet meedoen aan vormen van participatie. Vanuit maatschappelijke onvrede zijn mensen minder vertegenwoordigd in bijvoorbeeld adviesraden of medezeggenschapsorganen, waardoor hun invloed beperkt wordt. Wel zijn ze vaker actief bij vormen van 'protestparticipatie' rond zaken die hen direct raken of aan het hart gaan. Door het collectieve karakter van deze vorm van participatie kunnen ze op die manier zowel landelijk als lokaal wel invloed uitoefenen op politici en de publieke opinie.

Aan de andere kant willen inwoners juist wel participeren als er sprake is van sterke urgentie rond een onderwerp dat de eigen leefomgeving direct raakt en waarvan de uitkomst ook een duidelijke impact op het eigen leven kan hebben (De Bruijn & Noordewier, 2023). In dit kader wijzen Boone et al. (2022) op de rol die sociaal werkers kunnen opnemen in de bewustwording van mensen, zodat ze zelf hun stem laten horen. Boone et al. (2022) verwijzen hier naar de Braziliaanse filosoof en pedagoog Paulo Freire. Mensen die onderdrukt worden gaan hun situatie na verloop van tijd als normaal beschouwen. Zij gaan er dan vanuit dat zij geen echte invloed hebben. De opdracht van de sociaal werker is om dit te doorbreken door als facilitator een gezamenlijk bewustwordingsproces op gang te brengen.

3.1.4 Opleiding en inkomen

De groep burgers die mogelijkheden aangrijpen om hun stem te laten horen en daarmee invloed uit te oefenen, is weinig divers. Dat heeft vooral met de factoren *kunnen* en *willen* te maken (De Bruijn & Noordewier, 2023). In toenemende mate zijn opleiding en vaak ook inkomen bepalend of je 'succesvol deelneemt aan het publieke leven en of je een stem uit weet te brengen volgens je eigen voorkeuren en belangen' (Hurenkamp & Tonkens, 2019). De burgers die hun stem niet of nauwelijks laten horen, omdat ze dat niet goed *kunnen* of omdat ze niet worden uitgenodigd (*mogen*) zijn doorgaans inwoners in een kwetsbare positie, waarvan een deel met een gemiddeld lagere opleiding en lager inkomen, zo blijkt uit literatuuronderzoek van De Bruijn en Noordewier (2023). Ook Veldboer (2018) stelt dat een grote opeenstapeling van problemen kan leiden tot isolatie van deze bewoners en belemmering van participatie.

3.1.5 Verschillende vormen van inspraak en zeggenschap

De verschillende vormen van inspraak en zeggenschap lijken ook verschillende groepen burgers te bereiken. Veel vormen van inspraak en zeggenschap, zowel in de context van beleidsparticipatie in gemeenten als in de context van maatschappelijke organisaties, zijn gestoeld op vormen van participatieve (meedoen in beleidsvorming) of deliberatieve democratie (kunnen meepraten over beleid). De groep burgers die hier aan deelneemt, is doorgaans echter weinig divers. Hoger opgeleide burgers, vaak ook met een hoger inkomen en veelal zonder migratieachtergrond, zijn hierin oververtegenwoordigd. Daardoor worden de belangen van slechts een kleine, mondige groep burgers gediend. Vernieuwende vormen van participatie, zoals een burgerberaad, burgerbegroting en het Uitdaagrecht, lijken voornamelijk hoogopgeleide burgers uit hogere inkomensgroepen aan te spreken. Zelfs na inzet om juist inwoners te betrekken die doorgaans niet deelnemen aan participatietrajecten. De toegankelijkheid en aantrekkelijkheid van deze participatievormen, communicatiekanalen en de mogelijkheid om tijd- en plaatsafhankelijk te participeren, kunnen de participatiegraad helpen vergroten, concluderen De Bruijn en Noordewier (2023).

Daarnaast kunnen directe vormen van democratie (zoals een multi-optie referendum, met drie of meer keuzeopties met voorstellen in tegenstelling tot het veel voorkomende binaire referendum met vaak enkel de optie vóór of tegen) een laagdrempelige mogelijkheid bieden om de zeggenschap van een brede groep burgers te vergroten. Dergelijke vormen van directe democratie blijken populair onder groepen die bij andere participatievormen moeilijker te bereiken zijn. Ook kunnen informele vormen van invloed en bestaande netwerken in wijken en buurten beter worden benut, stellen De Bruijn en Noordewier (2023). Collectiveren, het samenbrengen van groepen gelijkgestemden, speelt hierbij een belangrijke rol. Daarbij gaat het enerzijds om het verbinden van mensen die zich in elkaar herkennen en anderzijds dat overbruggende contacten met andere groepen tot stand komen. De laagdrempeligheid en dat het over de directe leefwereld gaat, lijken van invloed op het ophalen en articuleren van de stem van verschillende groepen burgers. Sociaal werkers hoeven hiervoor geen nieuwe groepen inwoners samen te stellen, maar kunnen bestaande bewonersnetwerken benutten, waar al groepen gelijkgestemden samenkomen (Van Schaijk et al., 2020).

3.2 Wat bevordert en belemmert de politiserende rol van sociaal werkers?

In Nederland is er weinig empirische onderbouwing over hoe politiserend werken geïmplementeerd wordt in de huidige beroepscontext (Van der Tier & Van Lieshout, 2020). Alhoewel er geen sterk empirisch bewijs voor is, wordt in het debat over politiserend werken gesteld dat politiserende praktijken in het sociaal werk in Nederland ondergesneeuwd zijn geraakt (Van der Tier & Van Lieshout, 2020). Uit kleinschalig, exploratief kwalitatief onderzoek onder opbouwwerkers blijkt dat zij politiseren vooral beschrijven als het bouwen van bruggen tussen de perspectieven van beleidsmakers en burgers, en tussen burgers onderling.

Opbouwwerkers ondersteunen burgers om vraagstukken te agenderen en te bespreken met beleidsmakers. Zij geven aan zich hierbij bescheiden op te stellen en zelf geen positie in te nemen. Van der Tier en Van Lieshout (2020) stellen dat dit enerzijds de vraag oproept in hoeverre het met een dergelijke houding lukt om structurele vraagstukken onderdeel van publiek debat te maken. Anderzijds kunnen opbouwwerkers hiermee bescheidenheid tonen en als *vertaler* tussen verschillende perspectieven en belangen opereren.

Aansluitend op bovenstaande bevindingen stellen Van Bouchaute en Van Pelt (2021) dat Vlaanderen op Nederland voor lijkt te lopen als het gaat om praktijkontwikkeling in politiserend werken. Zij menen dat, hoewel politiseren in Vlaanderen ook nog volop in ontwikkeling is, Nederlandse sociaal werkers zeker

kunnen leren van hun Vlaamse vakgenoten. Zij geven verschillende aandachtspunten mee als voorzet voor verdere praktijkontwikkeling:

- Politisering in het sociaal werk begint bij openheid en alertheid in het sociaal werk voor vragen, behoeften, claims vanuit kwesties en mensen die minder zichtbaar en hoorbaar zijn. Niet alleen richting politiek, beleid en de samenleving, maar eveneens richting het eigen sociaal werk.
- Politiseren kun je op veel verschillende manieren doen: korte en lange termijn, omvangrijk of kleinschalig. Bijvoorbeeld: rondleidingen door jongeren in hun wijk, persconferenties geven, verhalen optekenen, een documentaire, theater of film maken, demonstreren en kritische vragen stellen in het eigen team.
- Houd altijd rekening met macht en conflict. Politisering hangt altijd samen met onderliggende machtsverhoudingen. Opbouw van (tegen)macht zit in het hart van politiserende praktijken.
- Voor het bevorderen van politisering in het sociaal werk is een steunende context onmisbaar: ruimte, steun en hulpbronnen vanuit organisaties en de samenleving. Niet alleen sociaal werkers, maar tevens hun organisaties en opdrachtgevers dienen na te denken over het belang van politiseren en de kansen die dat biedt voor de aanpak van sociale problemen en het samenwerken aan een meer rechtvaardige samenleving. Ook de opleidingen spelen een cruciale rol als het gaat om de rolopvatting en competentie van de professionals in politiserend werk.

Hieronder gaan we in op wat er bekend is over de factoren die de politiserende rol van sociaal werkers beïnvloeden.

3.2.1 Het Policy Practice Engagement model: opportunity, facilitation en motivation

In de internationale literatuur is empirisch onderzoek beschikbaar naar de rol van sociaal werkers in beleid (waaronder casestudies) (Gal & Weiss-Gal, 2015; Weiss-Gal, 2017). Op basis van een cross-nationale studie in acht landen hebben Gal en Weiss-Gal (2015) het Policy Practice Engagement conceptueel model ontwikkeld voor de mate van betrokkenheid van sociaal werkers met beleid. Dit model bestaat uit: Opportunity, Facilitation en Motivation. De onderzoekers stellen dat de mate waarin sociaal werkers zich bezig houden met beleid en de vorm waarin ze dat doen, afhangt van de mate waarin politieke instituties toegankelijk zijn voor sociaal werkers (Opportunity) en de mate waarin de organisatiecultuur van hun werkplek dit type activiteiten faciliteert (Facilitation). Ook is het gerelateerd aan de mate waarin sociaal werkers gemotiveerd zijn om zich bezig te houden met beleid (Motivation). Dit laatste hangt weer samen met het professionele socialisatieproces en met individuele kenmerken (zoals kennis, competenties en vaardigheden) en waarden.

In de eerder genoemde Vlaamse publicatie *Publiek gaan! Politiserend handelen in het sociaal werk* (2022, p. 50-52) bouwen de auteurs verder op het Policy Practice Engagement model. Zij werken het model verder uit met betrekking tot de factoren die de politiserende praktijken van sociaal werkers kunnen stimuleren of afremmen. Het is echter niet duidelijk of deze uitwerking empirisch is onderbouwd.

3.2.2 De politiseringsopdracht op individueel en collectief niveau

Zoals besproken in hoofdstuk 1 richt politiserend sociaal werk zich op het tegemoetkomen aan *individuele* behoeften en rechten die vaak kunnen worden verbonden aan problemen op *collectief* niveau, zoals armoede, sociale uitsluiting, migratie (Vandenkinderen et al., 2018). Hoewel dergelijke vraagstukken te

complex zijn om vanuit sociaal werk op te lossen, behoort het wel evenzeer tot de opdracht van sociaal werkers om deze in beeld te houden en aan te kaarten. Uit het beperkt beschikbaar onderzoek weten we echter dat sociaal werkers sociale rechtvaardigheid voornamelijk op individueel niveau aanpakken (Hoijsink, 2015).

Voor het *individuele niveau* hanteren sociaal werkers een outreachende manier van werken. Dit houdt het proactief opzoeken en aanwezig zijn in de leefwereld van de doelgroep in door bijvoorbeeld op huisbezoek te gaan en naar plekken te gaan waar inwoners elkaar ontmoeten. Het gaat hierbij om nabijheid en laagdrempeligheid. Dit kan worden bewerkstelligd door zo veel mogelijk de drempels te verlagen ten aanzien van betaalbaarheid, bereikbaarheid, beschikbaarheid, begrijpbaarheid en bruikbaarheid. Op *collectief niveau* richten sociaal werkers zich op het aankaarten van structurele mechanismen die bijdragen aan problemen op individueel niveau. Dit kan onder meer door met ervaringskennis onderbouwde beleidsnota's te schrijven, dialoog te organiseren tussen mensen in kwetsbare situaties en maatschappelijke partijen, projecten op te zetten die zijn gericht op het versterken van mensen in een kwetsbare positie. Het empowermentparadigma kan hierbij als een richtinggevend handelingskader dienen. Hierbij gaat het namelijk om het aanspreken van de krachten van individuen en groepen, alsook het bijdragen aan maatschappelijke verandering door de macht te vergroten van mensen in kwetsbare posities (Vandenkinderen et al., 2018).

3.2.3 Institutionele afhankelijkheid bemoeilijkt politiserende rol sociaal werker

Verschillende auteurs wijzen erop dat politiserend werken op het collectieve niveau wordt belemmerd doordat sociaal werkers te beleidsvolgend zijn en zich nog nauwelijks losmaken van beleid, mede door een institutionele afhankelijkheid (Van der Tier & Van Lieshout, 2020, p.47). Volgens Staples en Gradener (2012) geldt de institutionele afhankelijkheid ook voor opbouwwerkers. Dat concluderen zij op basis van een analyse van drie praktijkvoorbeelden uit de Verenigde Staten. Politiserend werken vraagt dat opbouwwerkers loskomen van (lokale) politieke agenda's en zich volledig richten op de vraagstukken en problemen die leven bij bewoners. Belemmerend hierbij is echter dat het professionele opbouwwerk in Nederland (in tegenstelling tot bijvoorbeeld de Verenigde Staten) voornamelijk gefinancierd wordt door lokale overheden.

Volgens De Brabander is het juist vanwege deze institutionele afhankelijkheid dat er hernieuwde aandacht is voor politiserend sociaal werk:

'De hernieuwde aandacht voor politisering van en maatschappelijke engagement in het sociaal werk kan worden gezien als een reactie op maatschappelijke ontwikkelingen die ertoe leidden dat het sociaal werk 'gedomesticeerd' is tot het uitvoeren van het overheidsbeleid: het sociaal werk krijgt primair de taak ervoor te zorgen dat mensen voldoen aan de eisen en verwachtingen die de moderne, westerse samenleving aan hen stelt.' (De Brabander, 2021, p. 59)

In een opiniërend artikel betoogt Veldboer (2019) dat sociaal werkers in Nederland voortdurend laveren tussen twee posities; die van *state agent* en die van *citizen agent*. Uit empirische internationale literatuur (Maynard-Moody & Musheno, 2000) blijkt dat sociaal werkers altijd tussen twee vuren zitten. Enerzijds zijn ze *state agents* die invulling geven aan door de overheid vastgestelde regels en arrangementen. Daarbij hebben ze een bepaalde discretionaire ruimte om onduidelijkheden of dilemma's die volgen uit het beleid op te lossen naar eigen inzichten, zodat het werk toch gedaan kan worden. Via deze fine tuning sluiten ze als street level bureaucrats het beleid aan op de praktijk. Aan de andere kant zijn ze ook *citizen agents* die maatschappelijke behoeften als vertrekpunt nemen en nagaan wat de wensen en noden zijn van (kwetsbare) burgers en groepen in de samenleving op zoek naar emancipatie.

De oplossing ligt volgens Veldboer (2019) niet in de keuze voor een van beide rollen, maar in het onderkennen van de hybriditeit, ofwel de dubbelrol van de sociaal werker. Zijn visie is dat het voor het sociaal werk veel passender is om de eigen hybride rol, als derde partij die laveert tussen staat en straat, nadrukkelijk te gaan omarmen. Dat betekent niet slaafs het beleid volgen, maar als kritische uitvoerder telkens opnieuw op zoek gaan naar het best haalbare resultaat voor het zwakste belang.

3.2.4 Continuïteit

Naast enige onafhankelijkheid is ook continuïteit een belangrijke voorwaarde voor de politiserende rol van sociaal werkers, betoogt Tonkens in de Marie Kamphuislezing van 2021. Het is van belang dat sociaal werkers van beleid en politiek de condities eisen om dit alles te kunnen doen. Dus geen aanbestedingen als regel, maar slechts als uitzondering in geval van langdurig vastgelopen verhoudingen. Want, zo stelt Tonkens, zoals Van der Lans (2020) in zijn essay betoogt, verstoren aanbestedingen de continuïteit van sociaal werk en daarmee het belangrijkste kapitaal van sociaal werkers: hun kennis van mensen en hun relaties in wijken en buurten. Politisering vereist dat sociaal werkers veel morele verantwoordelijkheid nemen en dragen. Daartoe moeten ze wel geëquipeerd worden. Het is niet duidelijk in welke mate Van der Lans zijn essay heeft gebaseerd op empirisch onderzoek.

3.2.5 Fysiek aansluiten bij de leefwereld van betrokkenen

Sociaal werkers hebben de belangrijke taak om ervoor te zorgen dat een diversiteit aan stemmen weerklanken in het publieke debat (Vandekinderen et al., 2018). Volgens dit praktijkonderzoek van Vandekinderen et al. kunnen zij dit doen door initiatieven en praktijken te ondersteunen die bijdragen aan het doorbreken van bestaande structuren en machtsverschillen en deze initiatieven mede te organiseren. Daarbij is het van belang om dit op plekken en contexten te organiseren die aansluiten bij de leefwereld van betrokkenen. Dit sociaal-ruimtelijke perspectief daagt sociaal werkers uit om de dagelijkse werkelijkheid, zoals woonomgeving en lokale dynamieken, van de doelgroep beter te begrijpen. Vandekinderen et al. (2018) geven aan, dat hoewel deze interpretatie en interactie van ruimtelijke aspecten met de sociaal werkpraktijk voorheen onbekend terrein was, daar in Vlaanderen in de laatste jaren beginnende aandacht voor bestaat binnen beleid en onderzoek. Zij verwijzen hierbij onder andere naar het proefschrift van Deceur (2017) waarin onder meer literatuuronderzoek is gedaan naar de rol van sociaal-cultureel werkers bij stedelijke kwesties en stadsvernieuwing.

3.2.6 Organisatorische randvoorwaarden voor politiserend werken in het sociaal werk

In het handelingskader voor politisering in het sociaal werk dat Bouchaute en Vanderhulst beschrijven in de publicatie *Publiek gaan! Politiserend handelen in het sociaal werk* (Boone et al. 2022) noemen zij verschillende randvoorwaarden om als sociaal werker en sociaal werk organisatieruimte te creëren voor politisering:

- Politiserend werken vraagt om inzicht en vaardigheden. Zorg voor de ontwikkeling van inhoudelijke en methodische inzichten en vaardigheden.
- Politiserend werken vraagt om moed. Geef bij weerstand niet op en laat de bereidheid tot politisering niet meteen los.

- Politiserend werken vraagt om draagkracht. Maak van politiserend werken een teamgebeuren en vergroot zo de draagkracht van de individuele sociaal werker.
- Politiserend werken vraagt om democratische ethiek. Beschouw politiserend werken als democratisch principe waardoor iedereen als gelijke mee vorm kan geven aan de samenleving.
- Sociaal werk organisaties dienen te zorgen voor een steunende context (denk aan ruimte, steun en hulpbronnen vanuit de organisatie en samenleving).
- Sociaal werk organisaties en hun opdrachtgevers moeten blijven nadenken over het belang van politiseren.

Het is niet duidelijk of deze randvoorwaarden zijn gebaseerd op empirisch onderzoek.

3.3 Samenvatting

In dit hoofdstuk beschreven we wat bekend is over factoren die het stimuleren van inspraak en zeggenschap van burgers door sociaal werkers bevorderen of belemmeren. Eerst keken we naar factoren die van invloed zijn op de inspraak en zeggenschap van burgers. Uit de literatuur over burgerparticipatie weten we dat de drie factoren kunnen, mogen en willen meedoen van invloed zijn op het meedoen van inwoners in burgerparticipatietrajecten. Ook is bekend uit onderzoek hoe opleiding en inkomen kunnen samenhangen met de mate waarin mensen ervaren dat zij kunnen, mogen of willen deelnemen aan burgerparticipatietrajecten. Daarnaast is er enige kennis beschikbaar over hoe vormen van inspraak en zeggenschap verschillende groepen inwoners kunnen aanspreken en daarmee van invloed zijn op burgerparticipatie. We hebben geen literatuur gevonden waarin is beschreven hoe sociaal werkers de inspraak en zeggenschap van burgers kunnen bevorderen in relatie tot de factoren die hierop van invloed zijn. Daarom raden wij aan om in onderzoek naar de politiserende rol van sociaal werkers bij het versterken van de inspraak en zeggenschap voort te bouwen op de beïnvloedende factoren uit de literatuur over burgerparticipatie. In het tweede deel van dit hoofdstuk gingen we in op de factoren die van invloed zijn op de politiserende rol van sociaal werkers. Daarbij constateerden we dat er in Nederland weinig empirische onderbouwing is over hoe politiserend werken gepraktiseerd wordt in de huidige beroepscontext, maar dat er wel internationale studies beschikbaar zijn. Met name in Vlaanderen is al meer bekend over de praktijk van politiserend werken. We beschreven vervolgens wat er bekend is over de factoren die de politiserende rol van sociaal werkers kunnen bevorderen of belemmeren. We hebben verschillende factoren gevonden in de literatuur, echter de mate van empirische onderbouwing was verschillend. Vooral de drie factoren (Opportunity, Facilitation en Motivation) uit het Policy Practice Engagement model en de invloed van de institutionele afhankelijkheid van sociaal werkers op het uitoefenen van hun politiserende rol zijn empirisch onderbouwd. Het zou goed zijn om in de Nederlandse setting meer empirisch onderzoek te doen naar politiserend werken en daarbij na te gaan of bovenstaande factoren ook in de Nederlandse context een rol spelen. Daarnaast vonden we enkele factoren waarvoor de mate van empirische onderbouwing niet altijd duidelijk werd uit de veelal meer opiniërende publicaties. Hierbij gaat het om: 1. het onderscheid in de politiseringsopdracht op individueel en op collectief niveau; 2. institutionele afhankelijkheid; 3. de continuïteit van sociaal werk; 4. de fysieke aansluiting bij de leefwereld van inwoners. We raden aan om middels empirisch onderzoek na te gaan of deze factoren daadwerkelijk van invloed zijn op de politiserende rol van sociaal werkers. Tot slot somden we een aantal organisatorische randvoorwaarden op voor politiserend werken in het sociaal werk, waarvan niet duidelijk is of ze zijn gebaseerd op empirisch onderzoek. Ook hier raden we aan om in vervolgonderzoek na te gaan of deze randvoorwaarden daadwerkelijk van invloed zijn op de politiserende rol van sociaal werkers.

4 CONSTRUCTIEVE SAMENWERKING OM INSPRAAK EN ZEGGENSCHAP VAN DE BURGERS TE VERSTERKEN

In dit hoofdstuk inventariseren we de beschikbare kennis ten aanzien van de vraag hoe sociaal werkers constructief kunnen samenwerken met burgers, naasten, professionals, overheid en maatschappelijke organisaties om de inspraak en zeggenschap van burgers te versterken. We beschrijven eerst wat er bekend is over de rol van sociaal werkers bij de samenwerking met al die partijen om inspraak en zeggenschap van burgers te versterken. Vervolgens richten we ons op twee specifieke vragen: welke kennis is er over het stimuleren, ondersteunen en verduurzamen van burgerinitiatieven. En welke kennis is er over de samenwerking van sociaal werkers met inwoners met ervaringskennis en ervaringsdeskundigheid?

4.1 De rol van de sociaal werker bij de samenwerking tussen burgers, overheid en maatschappelijke organisaties

4.1.1 Sociaal werker als verbinder

De sociaal werker is vanuit achtergrond en expertise ten aanzien van menselijke relaties bij uitstek de professional die in staat is om te faciliteren en te stimuleren dat burgers en beroepskrachten allianties aangaan, betogen Jansen en Kwakernaak (2014) in de publicatie *Sociaal werk verbind(t)*. Zij stellen dat de sociaal werker in de netwerksamenleving steeds meer de rol zal moeten aannemen van een verbinder. Door de transitie van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving kunnen sociaal werkers een belangrijke verbindende schakel zijn in nieuwe vormen van partnerschap tussen burgers en professionals en formele en informele zorg- en dienstverlening. Bovendien komt bij vermaatschappelijking van zorg en ondersteuning de nadruk nog veel meer op die netwerkrelaties te liggen.

4.1.2 Sociaal werker als vertolker

Waar Jansen en Kwakernaak de nadruk leggen op *verbinden*, ziet Jager-Vreugdenhil (2012) dat sociaal werkers een belangrijke taak hebben in het vormen van een schakel tussen individuele burgers in hun dagelijkse omgeving enerzijds en overheden en regelgeving anderzijds, als *'tolken'* tussen systeem- en leefwereld. Kenmerkend is bovendien dat zij hierin wel een schakel vormen, maar dat ze zich vervolgens zo snel mogelijk overbodig moeten maken. Ook Spierts spreekt in zijn Marie Kamphuis Lezing Pleidooi voor een democratisch sociaal werk (2017) over sociaal werkers als *vertolkers*. Hij stelt dat door de decentralisaties en transities het politieke krachtenveld waarbinnen sociaal werk zich beweegt, uitgesprokener en pregnanter aanwezig is. Sociaal professionals bewegen zich tussen verschillende systemen en verhalen. Ze treden als het ware op als *'vertolkers'* en *'vertalers'* tussen de verhalen van cliënten, beleidsmakers, managers en wetenschappers. Ook in de Marie Kamphuislezing van Tonkens in 2021 wordt de sociaal werker als *verbindende schakel* genoemd: *'sociaal werkers signaleren en agenderen ongeziene of onderbelichte sociale problemen, vanwege hun unieke positie als ogen en oren van*

leefwerelden waar de meeste politici en beleidsmakers zelden komen, van arme wijken tot en met gesloten jeugdzorginstellingen of begeleid wonen voor mensen met beperkingen’.

4.1.3 Verbindend sociaal handelen

Het betrekken van (gemarginaliseerde) groepen of individuen die de kans lopen om uitgesloten te worden van de maatschappelijke interacties noemen Jansen en Kwakernaak *verbindend sociaal handelen* en kan gezien worden als bij uitstek de taak van sociaal werkers. Opvallend genoeg zegt Veldboer (2018) in zijn lectorale rede dat sommige sociaal werkers het bereiken van en contact leggen met moeilijk bereikbare groepen juist uitbesteden aan ervaringsdeskundigen. Sociaal werkers lijken hier dan onvoldoende aan toe te komen of er zich niet genoeg voor toegerust te voelen. Niettemin is het de taak van sociaal werkers om kwetsbare personen en gezinnen te ondersteunen om betekenisvolle verbindingen aan te gaan in netwerken. Het aangaan van verbindingen lijkt in de netwerksamenleving een voorwaarde te worden voor sociaal overleven, en de sociaal werker zal de rol moeten aannemen om dit te waarborgen. Interessant daarbij is dat het traditionele verschil tussen gemeenschapsopbouw en individuele maatschappelijke hulpverlening minder relevant wordt: het geheel van allianties in het lokale netwerk en verbondenheid van individuen met betekenisvolle anderen vormen dan twee kanten van dezelfde medaille.

Verbindend handelen in sociale netwerken moet voldoen aan de volgende kenmerken (Jansen & Kwakernaak, 2014):

- Het handelen is gericht op betekenisvolle en collectieve ambitie;
- Het handelen gebeurt op basis van oprechte dialoog om betekenissen te kunnen uitwisselen;
- Bij het handelen wordt rekening gehouden en met respect omgegaan met de diversiteit aan perspectieven;
- Het handelen stimuleert daadwerkelijke participatie (dat gezien kan worden als de individuele keerzijde van inclusie: iemand kan je welkom heten om mee te doen, maar het is aan jou om ook daadwerkelijk tot participatie over te gaan);
- Zowel individualiteit als collectiviteit komen in het handelen tot uitdrukking.

Het is niet duidelijk of deze kenmerken zijn gebaseerd op empirisch onderzoek.

Alhoewel Jansen en Kwakernaak (2014) niet spreken over vertalen of vertolken zoals Spierts en Tonkens doen, geven zij wel aan dat het van belang is dat elke deelnemer of belanghebbende voldoende gehoord kan worden. Zowel van de verantwoordelijke organisaties als van de mensen die getroffen worden door het maatschappelijke probleem. Aangezien agendering van maatschappelijke problemen in de sociale sector altijd betrekking heeft op de positie van bepaalde groepen mensen in de maatschappij, is het van belang om machtsverschillen te neutraliseren om gelijkschakeling van posities te bewerkstelligen. Ten eerste kan zo de kennis die besloten zit in het perspectief van de betreffende groep belanghebbenden ook volledig worden benut. Ten tweede is het uit het oogpunt van sociale rechtvaardigheid van belang dat zelfs al bij het bepalen van welke issues belangrijk zijn, de stem van de minderheidspartij extra bescherming geniet. Daarnaast is openheid over hoe het proces na agendering wordt vormgegeven van groot belang voor het vertrouwen van de betrokken partijen. Ook helpt het mee om realistische verwachtingen te scheppen bij alle partijen over hun mate van inbreng en de te verwachten uitkomsten.

In haar Marie Kamphuis-lezing ziet ook Tonkens (2021) het als de taak van sociaal werkers om machtsongelijkheid te corrigeren door mensen een stem te geven die te weinig of niet gehoord worden in verhouding tot machtige partijen die het debat domineren.

Sociaal werkers kunnen dit doen door mensen te helpen hun stem te articuleren en te verheffen of door namens hen te spreken. Dit vraagt allereerst een analyse van de machtsverhoudingen, wat sociaal werkers

in samenwerking met onderzoekers kunnen doen. Ten tweede dienen sociaal werkers zich toe te wijden aan de betreffende mening van de inwoners, zolang binnen de grenzen van de democratie wordt geopereerd. Hiermee wordt voorkomen dat de eigen agenda van de sociaal werker sturend is. Tonkens (2021) beschrijft verder dat het bevorderen van dat inwoners voldoende geïnformeerd zijn over maatschappelijke ontwikkelingen onderdeel is van het politiserend handelen van sociaal werkers. Volledig moreel neutrale politisering is onmogelijk, maar sociaal werkers dienen hier verantwoordelijkheid voor te nemen door inwoners te informeren op basis van professionele criteria in plaats van persoonlijke of politieke voorkeuren. Volgens Jansen en Kwakernaak (2014) zijn sociaal werkers voor verbindend handelen voor een groot deel aangewezen op hun vakmanschap en capaciteit om op niveau van de klant te handelen. Anderzijds hebben zij de beschikking over een groeiend aantal instrumenten, methodieken en werkvormen om hen bij te staan in verbindend handelen (zie hoofdstuk 5).

In de internationale literatuur over 'community organization' komt de rol van de sociaal werker als verbinder ook terug, naast drie andere rollen. Volgens Shakil (2015) hebben sociaal werkers bij het stimuleren en versterken van gemeenschappen vier rollen:

1. een rol als 'leraar', door lokaal leiderschap te creëren en te stimuleren.
2. een rol als 'katalysator', door gelijkgestemden bij elkaar te brengen die elkaar mogelijk nog niet kennen of door het creëren van een gemeenschapsgevoel dat de basis kan leggen voor gezamenlijke actie.
3. een rol als 'facilitator', die het organisatievermogen van gemeenschappen en de verduurzaming ondersteunt.
4. een rol als 'verbinder' tussen gemeenschappen en betrokken organisaties.

Het is niet duidelijk of deze rollen zijn gebaseerd op empirisch onderzoek.

4.1.4 Sociaal werkers en schaduwwerkers

Welschen et al. (2021) deden casestudy onderzoek naar informele sociaal werkpraktijken in twee buurten in Amsterdam Zuidoost. Voor dit onderzoek zijn diepte-interviews gedaan met 10 personen die op informele basis actief zijn in het sociaal domein en drie interviews met professionals. Daarnaast hebben de onderzoekers korte gesprekken gevoerd met verschillende informele spelers en een groepsinterview met vier informele spelers. In het rapport *Sociaal schaduwwerk in een wijk in Amsterdam Zuidoost* beschrijven zij sociaal werkpraktijken die uitgevoerd worden door informele spelers, mensen die niet vanuit een professionele taakopdracht werken, maar op eigen (vrijwillig) initiatief. De onderzoekers noemen hen sociaal schaduwwerkers en bouwen voort op eerder onderzoek naar sociaal schaduwwerk in Vlaanderen (Schrooten et al. 2019). In het onderzoek wordt het type kennis dat deze sociaal schaduwwerkers inbrengen, omschreven als nabije kennis, wat tot stand komt door dagelijkse ervaringen en interacties met groepen in de buurt. Het gaat over het vanuit geografische en sociaal-culturele nabijheid bieden van ondersteuning aan groepen in kwetsbare posities die zich veelal onder de radar van formele instanties bevinden of wantrouwend zijn ten opzichte van deze instanties. Daarnaast hebben deze spelers vaak een stevige vertrouwenspositie bij deze groepen bewoners. Vanuit hun positie en kennis signaleren deze spelers de wensen en behoeften van deze groepen die anders niet bereikt worden en zien zij hoe overheidsbeleid en sociale interventies bij hen uitpakken. Ook Veldboer (2018) stelde in zijn lectorale rede dat het richten tot een selectieve groep actieve bewoners een veelbelovende aanpak lijkt om de stem van moeilijk bereikbare groepen op te halen. Zij weten doorgaans wat er speelt in de wijk en hebben door gesprekken met kwetsbare, moeilijk bereikbare bewoners beter zicht op hun wensen en behoeften.

Uit het onderzoek blijkt dat sociaal schaduwwerkers zich vaak niet bejegend voelen als gelijkwaardige samenwerkingspartner van sociaal professionals en ambtenaren. De geïnterviewde respondenten geven

aan dat zij door deze formele spelers worden ingezet om bepaalde doelen te bereiken, maar daar geen inhoudelijke of financiële erkenning voor krijgen. In het rapport wordt beschreven dat de erkenning van nabije kennis gelijkenissen kent met het proces van ervaringsdeskundigheid als volwaardige kennisbron binnen het sociaal domein. Hoewel de onderscheidende kennis en waarde van dergelijke informele spelers door onder andere sociaal professionals wordt ingezien, lijkt het verstevigen van hun positie en erkenning als samenwerkingspartner nodig om de afstand tussen het informele domein en formele spelers te verkleinen.

4.2 Wat is bekend over het stimuleren en verduurzamen van burgerinitiatieven?

Onderzoekers Blonk en Van den Bosch (2018) constateren op basis van een verkennend onderzoek dat de afgelopen jaren, zowel in Nederland als internationaal, onderzoek is gedaan naar verschillende vormen van burgerinitiatieven. Hierbij is vooral gekeken naar de rol van de overheid en professionals bij het ondersteunen van burgerinitiatieven en naar elementen die burgerinitiatieven moeten hebben om een succesvolle start te maken. Echter, naar de duurzaamheid van deze initiatieven en onder welke condities zij verduurzamen, is nog weinig onderzoek gedaan. Hieronder gaan we eerst in op wat er bekend is over het stimuleren en ondersteunen van burgerinitiatieven, daarna beschrijven we wat we weten over het verduurzamen van burgerinitiatieven.

4.2.1 Het ondersteunen van burgerinitiatieven

In een recent literatuuronderzoek uit Vlaanderen Burgerinitiatieven en de ondersteuning ervan (Jans & Vanderhulst, 2021) is bestaand empirisch internationaal wetenschappelijk onderzoek over burgerinitiatieven verzameld en geanalyseerd. Het betreft vaak case-onderzoek en de onderzoeken zijn meestal momentopnames, longitudinaal onderzoek ontbreekt. Naast het empirische onderzoek vonden de auteurs ook theoretisch onderzoek en meer opiniërende bijdragen die niet op empirische observaties zijn gebaseerd. Paragraaf 4.2 is grotendeels op dit literatuuronderzoek gebaseerd, omdat hierin recent de beschikbare literatuur is verzameld en geanalyseerd. We hebben nagenoeg geen aanvullende relevante publicaties gevonden.

4.2.2 Welke factoren beïnvloeden de samenwerking?

Uit het literatuuronderzoek blijkt dat burgerinitiatieven liever spreken over partnerschappen en samenwerking dan over ondersteuning (Jans & Vanderhulst, 2021). Om betekenisvol te zijn voor burgerinitiatieven kan je je beter als partner dan als ondersteuner presenteren en opstellen. Een partnerschap of samenwerking benadrukt veel meer gelijkwaardigheid en is minder bedreigend voor de autonomie en het eigenaarschap van ondernemende burgers. Professionele ondersteuners (zoals sociaal-cultureel werkers en sociaal werkers) gaan daarom beter na hoe ze burgerinitiatieven kunnen aanvullen in plaats van invullen. De wensen en behoeften van het initiatief zijn en blijven daarbij het aangewezen vertrekpunt.

Verder blijkt dat sommige burgerinitiatieven terughoudend zijn om samen te werken uit vrees voor vertragende procedures en regels of om hun eigenheid te verliezen. Burgerinitiatieven die samenwerkingen

aangaan, verwachten van hun partners dat ze het initiatief mee op de kaart zetten en zich aan de eigen manier van werken aanpassen. Een moeizame samenwerking wordt vaak veroorzaakt door een gebrek aan erkenning en waardering of grote verschillen in werkwijze en cultuur. Ook personeelsverloop of coalitiewissels bij lokale besturen bevorderen de samenwerking niet en dwingen samenwerkingsverbanden om steeds opnieuw kennis te maken en opnieuw te beginnen. Daarnaast blijkt uit onderzoek van Jager-Vreugdenhil (2014) dat gemeenten ruimte moeten geven aan burgerinitiatieven. Ze moeten de focus van het initiatief serieus nemen en ook niet teveel willen buigen tot het past in beleidsdoelen. In dit onderzoek – uitgevoerd door middel van een internet-enquête onder 31 burgerinitiatieven en twee focusgroepen met 16 initiatiefnemers – is niet gekeken naar de rol van de sociaal werker.

4.2.3 Ondersteuning op maat

De onderzoekers stellen dat het belangrijk is om op maat samen te werken met burgerinitiatieven (Jans & Vanderhulst, 2021). Zo kan een burgerinitiatief in de opstartfase gebaat zijn bij een stimulerende aanpak en juist op een later moment bij een meer faciliterende aanpak. Jans en Vanderhulst verwijzen hier naar empirisch onderzoek van Denters et al. (2013) waarin drie langer lopende bewonersinitiatieven zijn gevolgd en onderzocht. Zij concludeerden dat succesvolle ondersteuning maatwerk en zorgvuldige timing vereist. Wanneer ondersteuners enkel inzetten op faciliteren, missen ze volgens Denters en collega's kansen (Denters et al., 2013). Met een stimulerende benadering nemen professionele ondersteuners een actieve rol op bij het initiëren van burgerinitiatieven. Maar ook door procesbegeleiding op maat kunnen burgerinitiatieven in de prille fase een duwtje in de rug krijgen. De stimulerende aanpak is enkel succesvol als de ondersteuningsbehoeften van geïnteresseerde burgers en trekkers voldoende matchen met het 'aanbod' van professionele ondersteuners. Een tweede benadering in de ondersteuning van burgerinitiatieven is de faciliterende aanpak: professionele ondersteuners bieden hulp bij een burgerinitiatief dat al loopt, op eigen initiatief van burgers. Burgerinitiatieven kloppen dan ook zelf makkelijker aan met concrete ondersteuningsvragen.

Veel professionele ondersteuners zijn wat terughoudend bij het faciliteren. Het risico bestaat dat ze door te faciliteren ongewild het initiatief overnemen. Het is voortdurend balanceren tussen faciliterende actie en reactie van het burgerinitiatief.

Ook de afstemming op onderscheiden typen groepen voor burgerinitiatieven biedt mogelijkheden voor samenwerking en ondersteuning op maat. In het rapport onderscheiden de onderzoekers vier typen, namelijk: lichte, coöperatieve, genestelde burgerinitiatieven en netwerkgroepen. Elk van die groepen heeft wensen en verwachtingen op het vlak van samenwerking en ondersteuning.

De missie en doelstellingen van burgerinitiatieven vormen een derde houvast voor ondersteuning en samenwerking op maat. Burgerinitiatieven zijn op uiteenlopende maatschappelijke domeinen actief. Hun specifieke ambities, interesses en actieradius bepalen welke informatie en strategische ondersteuning ze nodig hebben.

4.2.4 Samenwerkingstypen

Jans & Vanderhulst (2021) beschrijven dat er verschillende types van samenwerking en ondersteuning zijn die professionele ondersteuners kunnen inzetten om burgerinitiatieven op maat te ondersteunen, zie figuur 1. Zij verwijzen hierbij naar Oude Vrielink en Van de Wijdeven (2011) die vier verschillende samenwerkingstypen onderscheiden. Dit zijn een instrumentele benadering (gericht op het initiatief zelf) en

een persoonlijke benadering (gericht op trekkers). En daarnaast tussen acties in contact met burgers en trekkers, en acties gericht op de omgeving van het burgerinitiatief, bijvoorbeeld via contacten met andere burgerinitiatieven, politici of ambtenaren, gevestigde spelers op het middenveld of marktspelers.

Figuur 1: Ondersteuningstypen en -rollen

	instrumentele benadering	persoonlijke benadering
contact met trekkers	BURGERKRACHT AANVULLEN	TREKKERS EMPOWEREN
contact met de omgeving	INSTITUTIONEEL VERBINDEN	GEMEENSCHAP VITALISEREN

Twee typen van ondersteuning, namelijk ‘burgerkracht aanvullen’ en ‘institutioneel verbinden’, zijn gericht op het welslagen en het versterken van het initiatief zelf. Het ‘aanvullen van burgerkracht’ kan verschillende zaken inhouden: de weg wijzen, praktische hulp bieden, de brug slaan tussen reglement en plannen. Het ‘institutioneel verbinden’ is gericht op het creëren van bereidwilligheid en een constructieve houding ten aanzien van het burgerinitiatief bij andere organisaties en instanties. Bij het ‘empoweren van trekkers’ ligt de focus op de persoonlijke groei van die initiatiefnemers of trekkers. Een grote betrokkenheid tonen en een spiegel voorhouden, kan daarbij helpen. De ‘gemeenschap vitaliseren’ kan je bereiken door een gunstig klimaat te creëren waarin het burgerinitiatief actief is of kan ontstaan.

4.2.5 Belang van grenswerkers

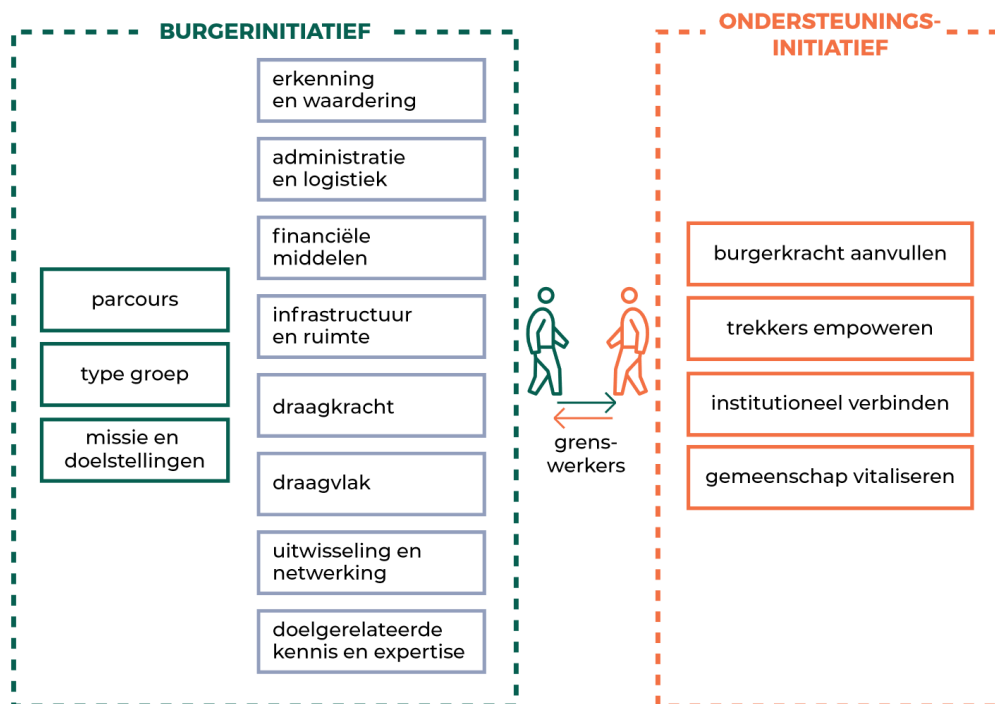
Burgerinitiatieven die vanaf de start aandacht hebben voor de relaties met hun omgeving en op zoek gaan naar coalities hebben meer kans op succes, zo blijkt uit een kwantitatieve analyse van 56 burgerinitiatieven (Igalla & Van Meerkerk, 2015). De inzet van zogenaamde *boundary spanners* of ‘grenswerkers’ en de uitbouw van een polycentrisch netwerk (verschillende burgers en trekkers hebben contacten met de buitenwereld) is daarbij cruciaal. Grenswerkers vind je aan beide kanten van de grens tussen burgerinitiatieven en partners of ondersteuningsinitiatieven. Grenswerkers kunnen zowel burgers en trekkers van burgerinitiatieven zijn als professionele ondersteuners (zoals sociaal werkers) in dienst van partners of ondersteuningsinitiatieven. Zij combineren drie verwante activiteiten: mensen en processen met elkaar verbinden, relevante informatie zoeken en informatie van de ene zijde vertalen voor de andere (en vice versa). Grenswerkers hebben bepaalde vaardigheden (bijvoorbeeld duurzame relaties opbouwen, onderhandelen) en bepaalde kenmerken (open houding, nieuwsgierigheid) die hen ideale bruggenbouwers maakt.

De inzet van grenswerkers is niet voor alle organisaties en overheden vanzelfsprekend. Grenswerkers hebben een grote mate van vrijheid, ruimte en vertrouwen nodig. Dat kan spanning meebrengen in de eigen interne organisatie, temeer omdat ze de brug slaan tussen burgers en trekkers die handelen vanuit de eigen leefwereld, en organisaties die met hun praktijken en structuren eerder institutionele logica’s volgen. Grenswerkers werken in de tussenruimte tussen leefwereld en systeemwereld. Zij vertrekken van contacten met burgers en trekkers en gaan de dialoog aan, bemiddelen en onderhandelen met diensten van de gemeente.

In figuur 2 brengen Jans en Vanderhulst (2021) de voorgaande inzichten samen. Links staat het burgerinitiatief met acht soorten wensen en behoeften. Welke specifieke wensen en behoeften aan de orde

zijn, hangt af van het moment in hun parcours, van het type groep dat ze vormen en van hun missie en ambities. Op de grens tussen burgerinitiatieven en partnerorganisaties bieden grenswerkers een meerwaarde. Zij stimuleren burgers en trekkers om actie te ondernemen of faciliteren hun initiatieven. Grenswerkers beschikken over specifieke kenmerken en competenties die hen toelaten om burgerkracht aan te vullen, trekkers en initiatiefnemers te empoweren, burgerinitiatieven met elkaar en met andere organisaties en instituties te verbinden en gemeenschappen waarin ook burgers actie kunnen ondernemen te vitaliseren.

Figuur 2: Op maat met burgerinitiatieven samenwerken

Binnen de vier typen van ondersteuning van Oude Vrielink en Van de Wijdeven kunnen professionele ondersteuners nog eens elf verschillende ondersteuningsrollen op zich nemen, zie figuur 3.

Figuur 3: Elf ondersteuningsrollen

	instrumentele benadering	persoonlijke benadering
contact met trekkers	BURGERKRACHT AANVULLEN . toetser . gids . tolk	TREKKERS EMPOWEREN . spiegel . supporter
contact met de omgeving	INSTITUTIONEEL VERBINDEN . PR-medewerker . netwerkbouwer tussen instanties . kritische noot	GEMEENSCHAP VITALISEREN . schijnwerper . netwerkbouwer tussen initiatieven . praatpaal

4.2.6 De rol van sociaal werkers

Uit empirisch onderzoek bij drie bewonersinitiatieven van Denters et al. (2013) blijkt dat bewonersinitiatieven vragen om maatwerk in de ondersteuning. In de praktijk blijkt echter dat professionals vaak vanuit één vastomlijnde rolopvatting kiezen voor een bepaalde vorm van ondersteuning, stellen Denters et al. (2013). Om sociaal professionals te helpen bij het ondersteunen van bewonersinitiatieven ontwikkelden Denters en collega's op basis van de bevindingen uit hun onderzoek het ACTIE-instrument. Het ACTIE-instrument bestaat uit vijf segmenten: animo, contacten, toerusting, inbedding en empathie. Deze vijf elementen betreffen de verschillende factoren die bepalen of burgers in actie komen en of zij een initiatief tot een goed einde zullen kunnen brengen. Het ACTIE-instrument helpt professionals om een goede balans te vinden bij de ondersteuning van initiatieven: tussen verwaarlozen en overnemen, sturen en loslaten, tussen te veel en te weinig, te actief en te passief. Het is geen stappenplan met een voorgeschreven volgorde, die moet worden toegepast. De professional vraagt zich bij elk initiatief en op gezette tijden af of deze elementen bij een initiatief voldoende aanwezig zijn en of er een noodzaak is voor enige ondersteuning (zie hoofdstuk 5 voor een uitgebreidere omschrijving van het ACTIE-instrument).

In het essay *Help mij het zelf te doen* geven Engbersen en Rensen (2014) hun persoonlijke visie op de onmisbare rol van sociaal professionals bij het stimuleren van actief burgerschap. Zij benadrukken daarbij dat actief burgerschap geen doel op zich is, maar moet bijdragen aan het verbeteren van de kwetsbare positie van mensen waar actieve burgers zich voor inzetten. Ze stellen dat sociaal professionals burgers kunnen helpen door hun doelen centraal te laten stellen, door te laten zien hoe je met andere burgers in debat kunt treden, door burgers met elkaar in verbinding te brengen, door prioriteiten tussen burgers af te stemmen en ongelijke verhoudingen tussen burgers proberen te voorkomen. Daarbij moeten de professionals een burgergerichte, flexibele houding aannemen, waarbij ze voortdurend afwegen of er meer of minder ondersteuning nodig is. In hun betoog beschrijven de auteurs hoe sociaal professionals met het ACTIE-model kunnen nagaan of het nodig is om initiatiefnemers te ondersteunen.

In het *Lexicon nabijheid en sociaal werk* van Veldboer et al. (2022) beschrijft Hurenkamp het lemma 'Bewonersinitiatieven'. In aansluiting op Jans en Vanderhulst (2021) ziet hij het belang in van professionele grenswerkers die een brug slaan tussen burgers en de overheid. Volgens Hurenkamp blijkt uit meerdere onderzoeken naar burgerinitiatieven dat sociaal werkers, opbouwwerkers of gebiedsmakelaars eraan kunnen bijdragen dat ook de zwakkere stemmen worden gehoord door initiatiefnemers te helpen in hun omgang met de overheid. Zo kunnen sociaal professionals hen ondersteunen in de zakelijke en normatieve kanten, zodat initiatiefnemers zich beter kunnen wapenen.

4.2.7 Het verduurzamen van burgerinitiatieven

In Nederland vonden Blonk en Van den Bosch (2018) slechts één onderzoek dat aandacht besteedt aan de duurzaamheid van initiatieven. Dit is een kwantitatief onderzoek van Igalla en Van Meerkerk (2015) dat alleen initiatieven beslaat die gericht zijn op zelforganisatie en beperkt is tot 56 initiatieven.

Uit dit onderzoek blijkt dat de duurzaamheid van burgerinitiatieven samenhangt met 1. de organisatorische vormgeving en in bepaalde mate ook met 2. de sterkte van de netwerkstructuur rondom het initiatief. We lichten deze kenmerken toe.

Organisatorische vormgeving: formalisatie, fysiek-sociale infrastructuur en exposure

Met organisatorische vormgeving doelen Igalla en Van Meerkerk (2015) op de formalisatie van de organisatie, de aanwezigheid van een fysiek-sociale infrastructuur en de mate waarin er exposure plaatsvindt. De formalisatie van een samenwerking tussen burgers in bijvoorbeeld een stichting, coöperatie of vereniging, is een teken dat de samenwerking zich continueert en dat betrokken burgers ook de ambitie hebben om voor de langere termijn samenwerking aan te gaan. Met de fysiek-sociale infrastructuur van het burgerinitiatief bedoelen de onderzoekers het bezitten van een fysieke plek. Dit kan het initiatief helpen in het verkrijgen van zichtbaarheid. Het kan de interactie tussen de leden van het initiatief vergroten. Ook kan het de werving van vrijwilligers vergemakkelijken en interactie tussen de leden van het initiatief en potentieel geïnteresseerden bevorderen. Ook de mate waarin het burgerinitiatief aan exposure doet, kan de duurzaamheid beïnvloeden. Met exposure doelen de onderzoekers op de bekendheid en bereikbaarheid van het initiatief. Dit is belangrijk voor potentiële steun. Zo kan het opzetten van een website initiatieven helpen om steun te mobiliseren.

Sterke netwerkstructuur

De sterkte van de netwerkstructuur van het burgerinitiatief is van invloed op de duurzaamheid van het burgerinitiatief (Igalla & Van Meerkerk, 2015). Wanneer een initiatief afhangt van de inspanningen van één centrale actor (sternetwerkstructuur), maakt dat het initiatief kwetsbaar. Wanneer een burgerinitiatief bestaat uit een sterk verbonden groep, met mensen die onderling verantwoordelijkheden dragen en ook buiten de groep verbindingen aangaan (fully connected netwerkstructuur) dan leidt dat waarschijnlijk tot een duurzamer burgerinitiatief. Een polycentrische structuur, waarbij de verantwoordelijkheden zijn verdeeld over verschillende groepjes, is waarschijnlijk weer duurzamer dan de fully connected netwerkstructuur. In het genoemde *Lexicon nabijheid en sociaal werk* van Veldboer et al. (2022) beschrijft Hurenkamp het lemma 'bewonersinitiatieven'. Volgens Hurenkamp kunnen sociaal professionals ondersteunen bij het verduurzamen van burgerinitiatieven door bijvoorbeeld met initiatiefnemers na te gaan in welke mate de duurzaamheid van het initiatief afhangt van één of enkele sleutelfiguren (zwakke netwerkstructuur).

4.3 Samenwerking met inwoners met ervaringskennis en ervaringsdeskundigheid

We hebben bij dit literatuuronderzoek een beperkt aantal publicaties gevonden over de samenwerking van sociaal werkers met mensen met ervaringskennis en/of ervaringsdeskundigen. Het betreft met name grijze literatuur zoals rapportages en handreikingen en daarnaast meer opiniërende publicaties, zoals essays. Bovendien zijn de meeste van deze publicaties specifiek gericht op de inzet van ervaringsdeskundigen bij individuele ondersteuning en niet op het uitoefenen van invloed op gemeentelijk beleid of het beleid van maatschappelijke organisaties.

In de enkele publicatie die wel ingaat op het benutten van ervaringskennis van inwoners en ervaringsdeskundigen bij beleidsbepaling, is juist weer nauwelijks aandacht voor de rol van de sociaal werker.

4.3.1 De rol van sociaal werkers

De proceslogica die ten grondslag ligt aan sociaal werk impliceert dat sociaal werkers constant inspelen op concrete situaties en daarbij de ervaringskennis van betrokkenen benutten, zo stellen Vandekinderen et al. (2018) in het eindrapport van de conferentie *Sterk sociaal werk*. Inspraak en participatie staan hierbij centraal. Van de sociaal werker vraagt dit het organiseren van betrokkenheid, flexibel zijn en kunnen omgaan met onzekerheid. Er moet constant ruimte worden gecreëerd om de inbreng van betrokkenen te erkennen en te benutten ten gunste van hun wensen en behoeften. Daarnaast wordt generalistisch werken omschreven als een van de kernwaarden van sociaal werk in dit verband. Dit houdt enerzijds in dat sociaal werkers oog moeten houden voor de bredere context en alle levensdomeinen van een persoon. Dit vergt de nodige voorzichtigheid, om te voorkomen dat mensen afhaken als er te veel vragen worden gesteld over hun situatie. Anderzijds gaat het generalistisch werken over de brugfunctie van sociaal werkers door het ondersteunen van individuen binnen het netwerk van organisaties en andere betrokkenen. Ook hiermee kan de inspraak en participatie worden gestimuleerd.

Gemeenten gaan steeds vaker directer in gesprek met burgers, op zoek naar ervaringen hoe beleid in het dagelijkse leven uitpakt (Cadat-Lampe et al., 2018). Inwoners delen op deze manier zelf hun ervaringen, in plaats van via vertegenwoordigers in een platform, raad of belangenorganisatie. De auteurs ontwikkelden een lemniscaat dat de verschillende stappen en uitdagingen in het samenspel tussen inwoners en gemeenten inzichtelijk maakt. Het lemniscaat kent vier fasen: 1. Ervaringen verzamelen; 2. Ervaringen vertalen; 3. Beleid en uitvoering ontwikkelen of aanpassen; 4. Evalueren en terugkoppelen. Het gaat er niet alleen om ervaringen van inwoners te verzamelen, maar de uitdaging is ook om als inwoners en gemeente in de rest van het traject samen op te trekken. In de vertaling van de opgehaalde ervaringen, in de aanpassing van beleid en dienstverlening én in de terugkoppeling richting cliënten en inwoners. Daarnaast wijzen de auteurs erop dat ervaringsdeskundigen zeer behulpzaam kunnen zijn bij het vertalen van ervaringen van inwoners naar beleid. Ervaringdeskundigen zijn beter in staat om individuele ervaringen te verwoorden en te vertalen naar collectief belang, waardoor het makkelijker aansluit bij het gemeentelijk beleid.

Alhoewel Cadat-Lampe et al. (2018) in deze publicatie de rol en taken van het opbouwwerk niet expliciet benoemen, komt wel naar voren dat het opbouwwerk – dat van oudsher met en vanuit het perspectief van inwoners werkt – een grote rol speelt bij het beter benutten van ervaringskennis in beleid. Doordat opbouwwerkers netwerken hebben in de samenleving en ervaringen en signalen verzamelen, kunnen zij bijdragen aan het beter benutten van de ervaringskennis van inwoners. Ook Van Schaik, Verweij & Sok (2020) stellen dat maatschappelijke organisaties zoals het opbouwwerk een logische partner zijn bij cliënt- en inwonerparticipatie. Zo zijn maatschappelijke organisaties belangrijke plekken waar mensen bij elkaar komen en dienen daarmee als vindplek van mensen met ervaringskennis. Daarnaast weten sociaal professionals wat er speelt bij mensen thuis en tussen inwoners onderling en kunnen zij deze signalen bundelen. Daarmee zijn zij een belangrijke informant in het verbeteren van beleid en dienstverlening. Bovendien hebben sociaal professionals een actieve rol om ervoor te zorgen dat ervaringen van inwoners een plek krijgen in beleid en uitvoering.

4.3.2 Welke factoren beïnvloeden de samenwerking?

Alhoewel het belang van het inzetten en benutten van ervaringskennis door sociaal werkers wordt onderstreept, worden hierbij enkele drempels ervaren (Vandekinderen et al., 2018). Het betrekken van

mensen met ervaringskennis of ervaringsdeskundigen kan namelijk impliceren dat de manier van werken van professionals of van organisaties wordt bekritiseerd of moet worden veranderd.

In de *Handreiking empowerment en inzet ervaringsdeskundigheid in sociale wijkteams* beschrijven Van Erp, Knipsel & Van Bakel (2019) hoe sociaal werkers en ervaringsdeskundigen samenwerken en wat dit oplevert. Ook worden obstakels beschreven en handvatten gegeven om deze te overkomen. Ze beschrijven enerzijds de samenwerking tussen sociaal werkers en ervaringsdeskundigen bij individuele ondersteuningstrajecten en anderzijds bij de ondersteuning van groepsactiviteiten voor bewoners in de wijk. De samenwerking bij individuele ondersteuningstrajecten kan in de vorm van een 'tandemsamenwerking' tussen sociaal werker en ervaringsdeskundige of gescheiden ondersteuningstrajecten met onderlinge afstemming tussen beiden, maar ook kunnen ervaringsdeskundigen een adviesrol voor sociaal werkers vervullen.

De obstakels zijn dat de inzet van ervaringsdeskundigheid nog niet altijd vanzelfsprekend is binnen het sociaal werk, dat er vooroordelen bestaan over de kwaliteit van de inzet van ervaringsdeskundigheid, en dat er afstand kan bestaan tussen sociaal werkers en ervaringsdeskundigen als zij geen directe collega's zijn. De samenwerking tussen sociaal werkers en ervaringsdeskundigen bij groepsactiviteiten is gericht op uitwisseling van kennis, wederzijdse consultatie, het verlagen van drempels voor deelname voor buurtbewoners en het gezamenlijk organiseren van activiteiten. Het voornaamste obstakel bij deze samenwerking is de discontinuïteit van de betrokken medewerkers.

De publicatie *Kwartiermaken voor ervaringsdeskundigen* is een handreiking voor maatschappelijke organisaties en gemeenten die willen samenwerken met ervaringsdeskundigen (Mulder et al., 2022). Alhoewel deze handreiking niet expliciet ingaat op factoren die de samenwerking beïnvloeden, bevat de handreiking wel handelingskennis voor sociaal werkers en sociaal werk organisaties die met ervaringsdeskundigen willen samenwerken. De handreiking is gebaseerd op verschillende empirische studies en de ervaringen van verschillende ervaringsdeskundigen die hebben meegewerkt en meegeschreven aan de publicatie. In de handreiking staan drie fasen beschreven waar organisaties rekening mee moeten houden in het samenwerken met ervaringsdeskundigen. Fase 1 betreft het creëren van een veranderklimaat waarin ruimte is voor samenwerking met ervaringsdeskundigen. Dit vergt onder andere het vormen van een leidende coalitie, het versterken van het gevoel van urgentie en het ontwikkelen van een gezamenlijke visie en strategie. Fase 2 gaat over het betrekken en toerusten van de organisatie om met ervaringsdeskundigen samen te werken. Dit omvat onder andere het zorgen voor een duidelijke functieomschrijving, een goede positionering in de organisatie en scholing van ervaringsdeskundigen en reguliere medewerkers. Fase 3 is het volhouden en borgen zodat samenwerking met ervaringsdeskundigen verankerd wordt in de dagelijkse routine. Hiervan zijn reflecteren en verbeteren en het verankeren van de nieuwe aanpak de kernonderdelen.

De publicatie *Handreiking Participatie bouwstenen* (Ansem, 2016) beschrijft procesmatige en inhoudelijke ingrediënten die van belang zijn bij de ondersteuning van de inzet van ervaringsdeskundigen bij gemeentelijk beleid. De publicatie is onder andere gebaseerd op inzichten uit participatief actieonderzoek. Alhoewel men niet specifiek ingaat op de samenwerking van sociaal werkers met ervaringsdeskundigen, bevat de publicatie veel handelingskennis over hoe ervaringsdeskundigen en professionals op gemeentelijk niveau goed kunnen samenwerken.

De mate waarin er in Sociaal Werk-opleidingen aandacht is voor ervaringskennis en ervaringsdeskundigen is mogelijk ook van invloed op de samenwerking. Volgens de onderzoekers Weerman & Abma (2019) is het inzetten van ervaringskennis en het samenwerken met ervaringsdeskundigen een (inter-)nationale trend in het sociaal werk (2019). Echter, niet alle opleidingen en organisaties staan open voor het opleiden en betrekken van ervaringsdeskundigen als professionals. Dat laatste wordt bevestigd door een inventarisatie van de landelijke werkgroep Ervaringsdeskundigheid van de Werkplaatsen Sociaal Domein (WSD). Bij alle

opleidingen voor Sociaal Werk is geïnventariseerd wat ze momenteel hebben opgenomen in hun curriculum omtrent het benutten van ervaringskennis (Engelbertink et al., 2021). Hieruit blijkt dat op de hogescholen meer aandacht nodig is voor hoe (toekomstige) sociaal werkers de ervaringskennis van cliënten en inwoners kunnen benutten en hoe zij kunnen samenwerken met ervaringsdeskundigen.

Institutionele logica zet burgers buitenspel

In het essay *Burgerkracht - De toekomst van het sociaal werk in Nederland* (2011) wijzen De Boer en Van der Lans op een andere factor die de samenwerking met burgers hindert. De auteurs betogen dat in het systeem van beleidsgestuurde contractfinanciering mechanismen zitten die de burger buitensluit. Dit veroorzaakt in hun ogen een fundamenteel probleem in het Nederlands welzijnsbeleid: in het beleidsproces staan burgers buitenspel.

‘Ietwat vereenvoudigd bestaat die financieringswijze uit een aantal stappen: 1. De gemeente formuleert een heldere opdracht (op basis van politieke keuzen, maar ook op informatie van de welzijnsorganisatie); 2. De welzijnsorganisatie stelt een dienstenaanbod op om die opdracht uit te voeren en voert die na toestemming van de gemeente uit; 3. Gemeente en welzijnsorganisatie communiceren tussentijds over de uitvoering en stellen die zo nodig bij; 4. De welzijnsorganisatie verantwoordt zich bij de gemeente: is de opdracht uitgevoerd en is het geld goed besteed?’

In dit systeem hebben de burgers eigenlijk geen rol: ‘overheid en welzijnsinstellingen zijn dusdanig op elkaar gericht geraakt dat de burger nauwelijks meer in beeld is’ (Boer & Lans, 2011, p. 5). De gemeente bepaalt wat goed is voor de inwoners en koopt welzijnsdiensten in, waarbij welzijnsinstellingen worden gereduceerd tot uitvoeringsbedrijven die willoos uitvoeren wat de overheid hen opdraagt.

De Boer en Van der Lans betogen dat een omslag naar een andere institutionele logica nodig is: van dienstverlening naar dienstbaarheid waarbij welzijnsinstellingen evolueren van uitvoeringsbedrijven in opdracht van de overheid tot facilitaire bedrijven in opdracht van (groepen) burgers, dit zodat andere omgangsvormen tussen burgers, professionals, instituties, bedrijven en overheden ontstaan.

Zij doen ‘minder een oproep aan burgers om het zelf te doen, dan wel een appel op het institutionele veld om ruimte te maken, lef te tonen, macht los te laten en nieuwe verbindingen aan te gaan met (groepen) burgers’. Voor de onderbouwing van hun betoog in dit essay wordt vrijwel geen empirisch onderzoek gebruikt. Het onderzoeksessay is tot stand gekomen op basis van negentien interviews, een discussie op LinkedIn en een werkconferentie.

In februari 2023 publiceerde Van der Lans het essay *Ontsnappen aan aanbesteden - Buurten en wijken als vitale democratische arena's*, waarin hij zijn visie op een alternatief voor aanbesteden verder uitwerkt. Voor de onderbouwing van zijn visie in dit essay wordt vrijwel geen empirisch onderzoek gebruikt.

4.4 Samenvatting

In dit hoofdstuk inventariseerden we de beschikbare kennis ten aanzien van de constructieve samenwerking van sociaal werkers met burgers, naasten, professionals, overheid en maatschappelijke organisaties voor het versterken van de inspraak en zeggenschap van burgers. We bekeken eerst wat bekend is over de rol van sociaal werkers bij het samenwerken met burgers, overheid en maatschappelijke organisaties. Wetenschappelijke kennis over de rol van sociaal werkers bij samenwerking tussen deze partijen voor het versterken van de inspraak en zeggenschap van burgers, hebben we niet of nauwelijks gevonden. Wel

benadrukken verschillende auteurs dat de rollen van sociaal werkers als verbinder en als vertolker belangrijk zijn, maar de empirische onderbouwing hiervoor lijkt te ontbreken. Het zou goed zijn om middels een gericht literatuuronderzoek na te gaan of en welke empirische onderbouwing beschikbaar is voor deze rollen van sociaal werkers. In vervolgonderzoek zou dan voortgebouwd kunnen worden op de empirische onderbouwing voor de rollen van sociaal werkers als verbinder en als vertolker.

In de tweede paragraaf gingen we in op de beschikbare kennis over burgerinitiatieven. Daarbij bleek dat er empirische studies (vooral case-onderzoek) beschikbaar zijn over het stimuleren en ondersteunen van burgerinitiatieven, maar dat er weinig onderzoek beschikbaar is over het verduurzamen van dergelijke burgerinitiatieven. We vonden empirische onderbouwing voor het belang van maatwerk bij de ondersteuning van burgerinitiatieven door sociaal werkers en sociaal-cultureel werkers. Ook vonden we enige empirische aanwijzingen voor het belang van 'grenswerkers' die verbinden en vertalen. Verder kwam naar voren dat er een kennislacune is met betrekking tot longitudinaal onderzoek naar het ondersteunen, stimuleren en verduurzamen van burgerinitiatieven. We raden dan ook aan om meer longitudinaal onderzoek naar burgerinitiatieven te doen waarbij nadrukkelijk ook aandacht is voor het verduurzamen. Hierbij adviseren we bovendien om voort te bouwen op de inzichten uit eerdere empirische studies, zoals het belang van maatwerk bij de ondersteuning van burgerinitiatieven en de rol van grenswerkers die verbinden en vertalen. Tot slot gingen we in paragraaf 3 in op wat er bekend is over de samenwerking van sociaal werkers met inwoners met ervaringskennis en ervaringsdeskundigheid voor het versterken van de inspraak en zeggenschap van burgers en de factoren die hierop van invloed zijn. Het bleek dat er weinig tot geen empirische studies beschikbaar zijn over de samenwerking van sociaal werkers met inwoners met ervaringskennis en ervaringsdeskundigheid. Er is enige kennis als het gaat om de samenwerking met ervaringsdeskundigen in individuele ondersteuning, maar niet als het gaat om het uitoefenen van invloed op gemeentelijk beleid of het beleid van maatschappelijke organisaties. Het zou goed zijn om met behulp van gericht literatuuronderzoek na te gaan welke kennis beschikbaar is over de samenwerking van sociaal werkers met inwoners met ervaringskennis en ervaringsdeskundigheid voor het versterken van de inspraak en zeggenschap van burgers. Daarnaast raden we aan om empirisch onderzoek te doen naar de samenwerking tussen sociaal professionals en ervaringsdeskundigen met betrekking tot het versterken van de inspraak en zeggenschap van burgers om zodoende meer zicht te krijgen op de factoren die hierop van invloed zijn.

5 METHODISCHE AANKNOPINGSPUNTEN EN (EFFECTIEVE) INTERVENTIES

In dit hoofdstuk beschrijven we wat er bekend is over de methodische aanknopingspunten en (effectieve) interventies die sociaal werkers hebben voor het stimuleren van de inspraak en zeggenschap van burgers, politiserend werken en het ondersteunen van burgerinitiatieven.

5.1 Het stimuleren van inspraak en zeggenschap van burgers

5.1.1 Opbouwwerk

Het ondersteunen van burgers bij het verkrijgen van invloed en zeggenschap is een van de taken van sociaal werkers. Vooral opbouwwerk, dat van oudsher onderdeel is van het sociaal werk, is vaak gericht op het verbeteren van de woon- en leefomstandigheden van buurt- en wijkbewoners door onder andere de invloed van de bewoners bij het verbeteren van de leefbaarheid van hun woonomgeving te versterken. We hebben dan ook in de literatuur over opbouwwerk gezocht naar methodische aanknopingspunten en (effectieve) interventies voor het stimuleren van inspraak en zeggenschap van burgers.

Geen (effectieve) interventies voor opbouwwerk

Veel van de (internationale) literatuur over opbouwwerk is conceptueel en beschrijvend, empirische studies die opbouwwerkers een richtsnoer bieden over welke strategieën en aanpakken het beste werken, zijn moeilijk te vinden (Brady, 2012). Dit belemmert de opbouwwerkpraktijk en het onderwijs bij het verbeteren van de praktijk, stelt Brady in haar proefschrift.

Werkzame principes van opbouwwerk

Op basis van een analyse van drie praktijkvoorbeelden uit de Verenigde Staten benoemen Staples & Gradener (2012) enkele werkzame principes die ten grondslag liggen aan effectieve *community organizing* (een ander woord voor opbouwwerk). Ten eerste: het werven van medestanders door deze vanuit eigenbelang aan te trekken. Het moet een actuele kwestie zijn die hen persoonlijk raakt, er moet een duidelijk plan met concrete doelen voorliggen en er moet een realistische beschrijving zijn van hoe collectieve actie tot succesvolle veranderingen kan leiden. Een tweede werkzaam element is het opdelen van campagnes in duidelijke fasen met tussentijdse doelen door *community organizers* om weerstanden te voorkomen. Ten derde dienen *community organizers* de sociale omstandigheden te problematiseren door fundamentele vragen over machtsverhoudingen, onderdrukking, discriminatie, marginalisatie en sociale en economische rechten op te werpen. Dit politiseren van actuele vraagstukken vergt het visualiseren van veranderdoelen door dialoog, het plannen en implementeren van acties en het evalueren van resultaten. Tot slot hebben *community organizers* een rol in het vinden en binden van bondgenoten en het inzetten van media voor het versterken van politieke beïnvloeding.

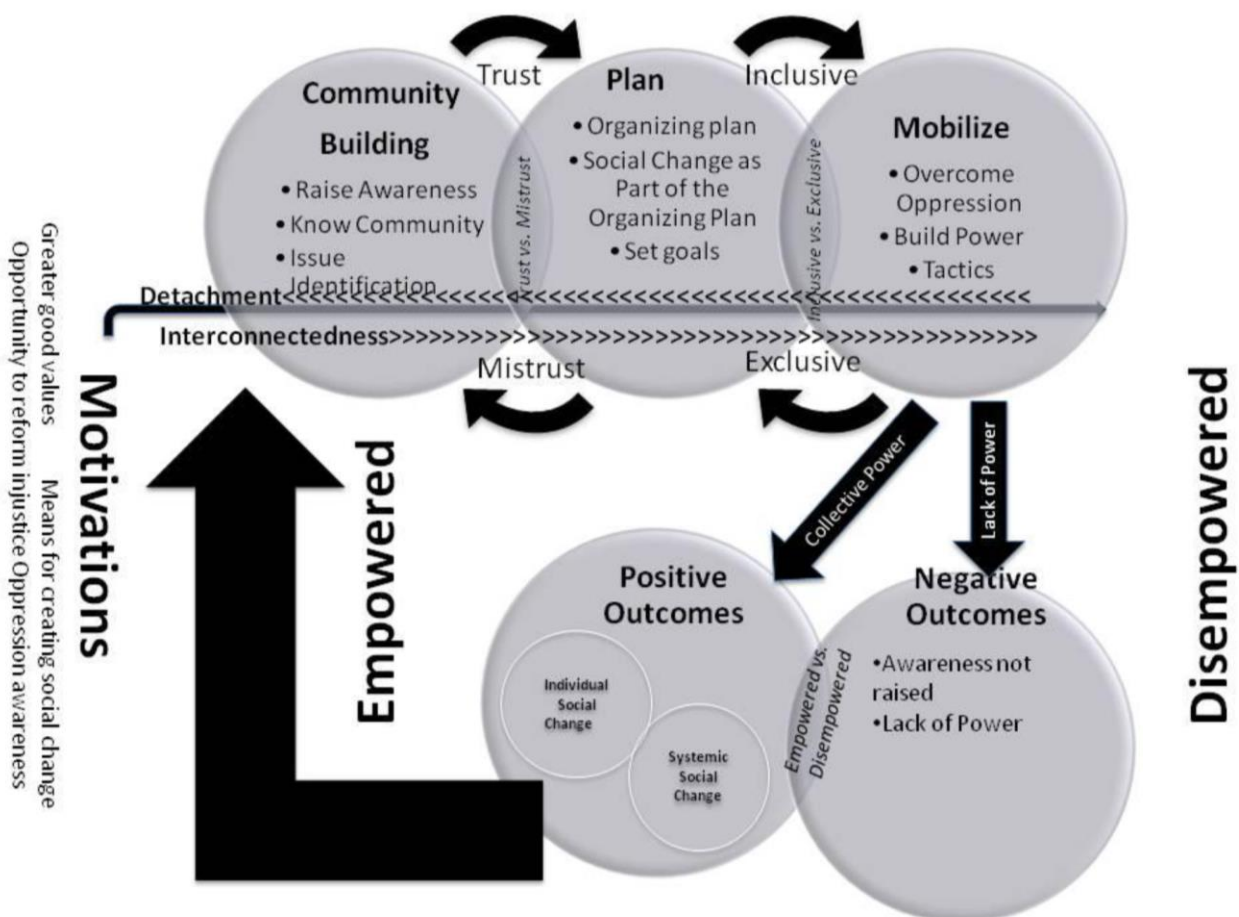
Staples & Gradener (2012) betogen dat deze politiserende vorm van *community organizing* een aanvulling of alternatief kan zijn op het opbouwwerk dat we nu kennen.

Zij stellen dat het politiserend opbouwwerk de weerbaarheid van kwetsbare sociale groepen kan versterken door hun relatie met 'machthebbers' te verbeteren. Dit kan hen leren hoe ze overheids- en particuliere organisaties kunnen bewegen tot het afleggen van verantwoording. Hierbij werkt het volgens Staples & Gradener belemmerend dat het professionele opbouwwerk in Nederland, in tegenstelling tot de Verenigde Staten, voornamelijk gefinancierd wordt door lokale overheden.

Conceptueel model voor 'community organization'

Brady (2012) ontwikkelde een conceptueel model voor *community organization* dat het opbouwwerk-proces weergeeft waarbij opbouwwerkers betrokken zijn, zie figuur 4. Volgens Brady is er een gebrek aan meer voorspellende theoretische modellen. Deze zijn nodig om sociaal werk-interventies die collectieve verandering beogen, beter te kunnen ontwikkelen en testen. Haar model is gebaseerd op de praktijkkennis van negen zeer ervaren opbouwwerkers die middels de Delphi-methode is opgehaald. Het bestaat uit drie verschillende, maar samenhangende fasen. In elke fase staan taken of activiteiten die opbouwwerkers uitvoeren om naar de volgende fase te kunnen gaan.

Figuur 4: A Dialectical Empowerment Model of Community Organizing Practice

Bron: Brady (2012, p. 147).

5.1.2 Burgerparticipatie en cliënt- en inwonerparticipatie

In de literatuur over burgerparticipatie en cliënt- en inwonerparticipatie hebben we enkele methodische aanknopingspunten gevonden voor het stimuleren van inspraak en zeggenschap van burgers.

We hebben geen effectieve interventies gevonden, maar wel enkele methoden en veel verschillende instrumenten en werkvormen om de inspraak en zeggenschap van burgers te stimuleren.

Kenmerken die bijdragen aan inclusieve cliënt- en inwonerparticipatie

Movisie onderzocht vijf vernieuwende praktijken op het gebied van cliënt- en inwonerparticipatie (Van Schaik, Verweij & Sok, 2020). Uit dit onderzoek kwamen vijf kenmerken naar voren die bijdragen aan meer inclusieve participatie: samen, flexibel, proactief, dichtbij en vroegtijdig. Door meer vanuit partnerschap te werken, flexibel en proactief te zijn in houding, rol en aanpak, vroegtijdig met elkaar samen te werken, waarmee ze dicht bij de leefwereld van inwoners komen, werken ze anders dan voorheen. Zo lukt het om in contact te komen met cliënten en inwoners die eerder niet gehoord werden of niet in beeld waren. Er is – ten behoeve van verbetering van beleid en dienstverlening – meer contact met inwoners die zelf ervaring hebben met hulp en ondersteuning of dreigen in een kwetsbare positie te raken. Ook lijken er door deze andere manier van werken meer inwoners bereikt te worden. De mate waarin de opgehaalde input van inwoners ook daadwerkelijk leidt tot aanpassing van beleid is echter nog beperkt. Dit heeft verschillende redenen. Het kost tijd en inzet om het nieuwe samenspel tussen inwoners en gemeente vorm te geven. Ook leidt cliënt- en inwonerparticipatie in deze nieuwe opzet ertoe dat inwoners zelf initiatieven ondernemen: concrete acties van betrokken inwoners in de samenleving.

Methoden, instrumenten en werkvormen

In de *Participatiewaaijer: inwoners betrekken in sociaal werk, zo doe je dat* beschrijft Movisie (2019) tien participatietools die sociaal werkers kunnen inzetten om inwoners te betrekken. Het startpunt van elke participatievorm is de concrete ervaring van inwoners. Door middel van de participatietools kunnen vraagstukken en onderwerpen worden besproken en kan erop worden gereflecteerd. Vervolgens moet er worden geëvalueerd en de uitkomsten worden teruggekoppeld aan de inwoners. Per participatietool staat beschreven wat het is en wat de aanpak ervan is. De tien participatievormen zijn: Community Mapping, VerhalenVanger, Praat met mij, Volq-Mentimeter, Werken aan Wensen, Dialoogtafel, Fotoscan/Photovoice, (Wijk)schouw, Zeg het Zelf! en Buurttheater. Naast de tien uitgewerkte participatievormen worden nog enkele vormen genoemd die gericht zijn op inwonerbetrokkenheid: Woonatelier, Adviesvangers, ABCD-methode (Asset Based Community Development), BRUISmethode, G1000/Burgertop, Burgerbegroting, Petities.nl en enkele online-platforms (Mijnbuurtje.nl, Gebiedonline.nl en Buurbook.nl). Ook worden enkele websites genoemd die verdere inspiratie bieden, alsook een aantal websites die specifiek gericht zijn op jongerenparticipatie. In deze publicatie staat echter niet de effectiviteit van de participatietools beschreven of de invloed ervan op het stimuleren van inspraak en zeggenschap. Ook zijn we deze niet tegen gekomen in het literatuuronderzoek.

In een recente literatuurstudie van Huygen en Fortuin (2021) staat daarentegen wel beschreven wat er bekend is over de effectiviteit van de ABCD-methode. Daarin wordt echter geen onderzoek genoemd dat aantoonst dat de ABCD-methode bijdraagt aan inspraak en zeggenschap.

De onderzoekers vonden wel verschillende, vooral buitenlandse, onderzoeken, die aantonen dat de ABCD-methode bijdraagt aan gemeenschapsvorming. Vooral in de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Canada zijn gedegen evaluaties verricht naar praktijken waarin volgens de ABCD-aanpak is gewerkt aan

community building. Om de impact van ABCD-aanpak te begrijpen op sociale en economische deprivatie op de lange termijn, is langduriger onderzoek noodzakelijk, stellen Huygen en Fortuin. Ook concluderen zij in hun literatuurstudie dat de inzet van community builders en het geven van ruimte aan 'gappers' (de mensen die met een been in beide werelden staan) een belangrijke randvoorwaarde is. Dit zijn personen die een brug kunnen slaan tussen de gemeenschap en de overheid en instanties. Zij vervullen een belangrijke rol in het aanjagen, mogelijk maken, enthousiasmeren, soms de moed erin houden en de gemeenschap zelf sterk te maken. Community builders kunnen bewoners zelf zijn, maar ook professionals zoals opbouwwerkers, sociaal makelaars en buurtwerkers. In Nederland is een drietal evaluatiestudies over ABCD-aanpak verschenen (Davelaar & Veldboer, 2008; Huygen, Davelaar & Van Daal, 2006; Bodd, 2005). Daaruit blijkt onder meer dat het voor professionals vooral belangrijk is om op informele wijze in de wijk aanwezig te zijn om vertrouwen en inzicht te krijgen in de wijk. Om initiatief te kweken en aansluiting te vinden, is het belangrijk dat de initiatieven daadwerkelijk vanuit de bewoners komen en dat er met kleinschalige activiteiten wordt begonnen die zich uit kunnen breiden naar grotere groepen actieve bewoners. We hebben geen Nederlands effectonderzoek gevonden.

Ook vonden we een systematische review en meta-analyse naar de effectiviteit van Photovoice. Uit dit onderzoek blijkt dat Photovoice de gezondheidskennis kan verbeteren, maar dat verder onderzoek nodig is naar hoe Photovoice bij zou kunnen dragen aan onder andere positief gezondheidsgedrag. In dit onderzoek is niet gekeken naar het effect van Photovoice op inspraak en zeggenschap.

In *Sociaal werk verbind(t)* doen Jansen en Kwakernaak (2014) een aanzet voor een instrumenten-set voor de sociaal werker die de sociaal werker in staat stelt om op een constructieve en co-creatieve manier verbindend handelen van alle betrokkenen te faciliteren (in verschillende stadia van netwerksamenwerking), zie tabel 1. De effectiviteit van deze instrumenten en werkvormen wordt in deze publicatie niet besproken.

Tabel 1: Ideaaltypisch proces van netwerksamenwerking

Stadium	Kernvraag	Doel	Voorbeeld werkvorm
1. Agendering	Over welke kwesties vinden we dat gaat het?	Inzicht in de patronen of thema's van het collectief	Vraagpatronen-onderzoek Group model building
2. Visievorming	Wat vinden we de kern van wat we als collectief willen bereiken?	Gezamenlijke focus, horizon-versmelting	Open dialoog Brainstorm World Café Collective storytelling
3. Nulmeting (ex-ante evaluatie)	Hoe is het nu, en hoe gaat het worden?	Vertaling visie in concrete verwachting van eindresultaat ten opzichte van huidige situatie	Maatschappelijke businesscase
3. Samenwerking	Hoe geef je de samenwerking vorm?	Samenwerking vorm geven	Partnerschapskaart Kijkglas voor samenwerking
4. Uitvoering	Hoe bereiken we het doel met collectieve actie?	Praktijkverbetering door gezamenlijke acties uitvoeren	Business Model Canvas Collaboratieve ontwikkelmethoden Actieleren
5. Ex-post Evaluatie	Wat hebben we er collectief mee bereikt?	Inzicht in de effecten of gevolgen	Effectcalculator

In elk van de *stadia* staat een *kernvraag* centraal, wordt een specifiek *doel* beoogd en zijn verschillende open-source instrumenten of *werkvormen* beschikbaar.

5.2 De politiserende rol van de sociaal werker

We hebben geen methodische aanknopingspunten en (effectieve) interventies gevonden voor de politiserende rol van sociaal werkers. Wel vonden we een recent gepubliceerd handelingskader voor politiserend werken, dat is ontwikkeld op basis van het werk in een ontwikkelgroep met praktijkwerkers, academici en praktijklectoren uit Vlaanderen (Van Bouchaute & Vanderhulst, 2022). De empirische onderbouwing is niet bekend.

5.2.1 Handelingskader voor politiserend werken

Vlaamse praktijkwerkers, academici en praktijklectoren ontwikkelden recent een handelingskader voor politiserend werken (Boone et al., 2022; Van Bouchaute & Vanderhulst, 2022). De auteurs benadrukken dat het niet gaat om een methodiek, maar een kader dat sociaal werkers en hun organisaties helpt om bewuste afwegingen te maken: individueel, in organisaties of bredere netwerken. Het kader bevat handelingskennis voor de politiserende rol van sociaal werkers en bestaat uit vijf afwegingen.

Afweging 1: Is er een kwestie? Een individueel probleem of gebeurtenis wordt pas een collectieve kwestie als het ook als dusdanig gezien wordt. Dat vraagt alertheid van sociaal werkers en gedegen kennis van het waardenkader van sociaal werk en van sociale realiteit. Kwesties ontstaan wanneer feitelijke situaties afwijken van de normatieve uitgangspunten van het sociaal werk, zoals sociale rechtvaardigheid, gelijkheid, solidariteit en mensenrechten.

Afweging 2: Wat hebben wij met deze kwestie te maken? Om het inhoudelijk belang af te wegen, kan de kwestie getoetst worden aan de missie en visie van de organisatie. Hieraan gekoppeld zijn vragen: in welke mate kunnen we ons voor deze kwestie inzetten? Welke middelen, mensen, netwerken hebben we? Met welke beperkingen moeten we rekening houden?

Afweging 3: Gaan we deze kwestie publiek maken? Het opzoeken van openbaarheid vraagt om een zorgvuldige afweging. Zo kan openbaarheid te belastend zijn voor of rechten afnemen van betrokkenen (denk aan mensen zonder verblijfsvergunning). De mogelijkheid tot politisering hangt samen met de positie, rol en relaties van sociaal werkers en hun organisaties. Volgens Van Bouchaute en Vanderhulst vraagt politisering om moed en zien sommige organisaties snel beperkte mogelijkheden tot politisering.

Afweging 4: Hoe gaan we deze kwestie politiseren? Dit hangt samen met vier vragen:

1. Wat is de kern van de kwestie? Hierbij is het belangrijk om de leefwereldkennis van de mensen te betrekken bij de analyse en formulering van de kwestie.
2. Wie draagt dit politiserend proces? Dit kan gaan over cliënten, sociaal werkers, sociaal werkorganisaties, coalities in het sociaal werk of nog bredere netwerken met actoren buiten het sociaal werk.
3. Wat willen we bereiken bij wie? Om deze vraag te verhelderen, verwijzen de auteurs naar de vier dimensies van verandering van Wilber (1996). Bij het bepalen van doelen op een of meer van deze kwadranten, is het belangrijk om zowel de termijn als het ambitieniveau te bepalen.
4. Hoe? Welke strategieën zet je in? Bouchaute en Vanderhulst beperken zich tot vier belangrijke strategieën om te politiseren. Vaak volgen deze elkaar op en komen ze in combinatie voor:
 - 1) Bewustwording van deelnemers: mensen die onderdrukt worden, hebben de neiging uitsluitingsmechanismen te aanvaarden of ervaren dat ze daar geen impact op hebben. Politiseringsprocessen starten daarom vaak met bewustwording van de deelnemers zelf.
 - 2) Kwesties zichtbaar maken: organisaties kunnen op verschillende manieren praktijken opzetten die de publieke sfeer bewust of gevoelig maken voor een bepaalde kwestie.

- 3) Verandering eisen: variërend van het contesteren van bepaalde situaties tot campagnevoeren voor specifieke oplossingen, kunnen eisen tot maatschappelijke verandering worden geformuleerd.
- 4) Verandering tot stand brengen, doen: nieuwe initiatieven opzetten en publiek maken om de gewenste verandering in praktijk te brengen. Het sociaal werk kent een rijke traditie van deze prefiguratieve praktijken.

Afweging 5: Wat betekent succes in politiserend werken? Aan de hand van resultaten van (tussentijdse) doelen kan worden gemeten in hoeverre een politiserende praktijk in het sociaal werk succesvol is op het vlak van effectiviteit of kwaliteit. De waarde van het politiserend proces kan ook op zich erkend worden, los van inhoudelijke resultaten. Dat kan bijvoorbeeld gaan over het doorbreken van (machts)verhoudingen wie kan en mag meespreken.

5.3 Het ondersteunen van burgerinitiatieven

In de literatuur over het ondersteunen van burgerinitiatieven hebben we geen methodische aanknopingspunten gevonden, maar wel een wetenschappelijk onderbouwd model dat de professional kan helpen een juiste beslissing te nemen over de rol in de ondersteuning van een burgerinitiatief het eerder besproken ACTIE-instrument. We hebben geen (effectieve) interventies gevonden voor het ondersteunen van burgerinitiatieven.

5.3.1 ACTIE-instrument

Om sociaal professionals te helpen bij het ondersteunen van bewonersinitiatieven ontwikkelden Denters en collega's (2013) het ACTIE-instrument. Volgens Denters et al. heeft het ACTIE-instrument een stevig wetenschappelijk fundament. Het is enerzijds ontwikkeld op basis van de empirische bevindingen uit hun onderzoek en anderzijds is het model gebaseerd op het CLEAR-instrument van de Engelse onderzoekers Lowndes et al. (2006). Het ACTIE-instrument bestaat uit vijf elementen: animo, contacten, toerusting, inbedding en empathie. Deze vijf elementen bepalen of burgers in actie komen en of zij een initiatief tot een goed einde zullen kunnen brengen.

1. A: Animo: motivaties en drijfveren van burgers om hun initiatief gestalte te geven.
2. C: Contacten: contacten met buurtgenoten, organisaties in de buurt en instanties.
3. T: Toerusting: de mate waarin de groep burgers beschikt over middelen (geld of natura), tijd en vaardigheden.
4. I: Inbedding: de manier waarop organisaties zijn ingericht om bewonersinitiatieven te ondersteunen.
5. E: Empathie: het vermogen van de professionals en hun organisaties om zich te verplaatsen in burgers en adequaat in te spelen op hun wensen en verwachtingen.

Het ACTIE-instrument helpt professionals om een goede balans te vinden bij hulp bij initiatieven: tussen verwaarlozen en overnemen, sturen en loslaten, tussen te veel en te weinig, te actief en te passief.

1. Animo: Kan ik aansluiten bij de motieven van de initiatiefnemers of moet ik bijsturen?
2. Contacten: Kan ik gebruikmaken van interne samenhang of kan ik externe banden (met andere bewoners en instanties) versterken?
3. Toerusting: Mag ik uitgaan van eigen kracht of moet ik aanreiken?
4. Inbedding: Moet ik uitgaan van de logica van burgers of van de logica van professionele organisaties?
5. Empathie: toon ik als professional betrokkenheid of dienstbaarheid?

Het is geen stappenplan met een voorgeschreven volgorde die van A tot E moet worden toegepast. De professional vraagt zich bij elk initiatief en op gezette tijden af of deze elementen bij een initiatief voldoende aanwezig zijn en of er een noodzaak is voor enige ondersteuning.

In het essay *Help mij het zelf te doen* houden Engbersen en Rensen (2014) een pleidooi voor methodisch werken aan actief burgerschap door sociaal professionals. In hun betoog beschrijven ze hoe sociaal professionals met het ACTIE-model kunnen nagaan of het nodig is om initiatiefnemers (verder) te ondersteunen. Tevens bieden Engbersen en Rensen (2014) een overzicht waarin per element staat aangegeven welke interventies handelingsperspectief kunnen bieden. Hiervoor hebben zij de kennisbank *Wat werkt in de wijk* en de Databank Effectieve sociale interventies geïnterpreteerd. In een latere publicatie is dit model verder uitgewerkt en aangevuld met meer interventies en methoden (Meindersma, 2015).

5.4 Samenvatting

In dit hoofdstuk hebben we beschreven wat er bekend is over methodische aanknopingspunten en (effectieve) interventies die sociaal werkers hebben voor het versterken van de stem van de burger. Ten eerste gingen we na wat er bekend is over de methodische aanknopingspunten en interventies voor het stimuleren van inspraak en zeggenschap vanuit het opbouwwerk en vanuit burger-, cliënt en inwonerparticipatie. We vonden hierbij geen (effectieve) interventies. Wel vonden we de ABCD-methode waar veel internationale onderzoeken en enkele Nederlandse onderzoeken naar zijn gedaan. Het zou goed zijn om met een systematische literatuurreview meer zicht te krijgen op de vraag of deze methode bijdraagt aan het versterken van de inspraak en zeggenschap van inwoners. Ook vonden we methodische aanknopingspunten voor het versterken van de stem van de burgers met (beperkte) empirische onderbouwing: enkele werkzame principes voor het opbouwwerk, een conceptueel model voor het opbouwwerk en kenmerken die bijdragen aan meer inclusieve cliënt- en inwonerparticipatie. Wat hierbij opvalt, is dat de rol van sociaal werkers bij het versterken van de stem van de burger vanuit verschillende invalshoeken en disciplines wordt benaderd en methodische aanknopingspunten oplevert, maar dat deze inzichten niet of nauwelijks worden samengebracht. We raden dan ook aan een interdisciplinaire literatuurstudie te doen om de methodische aanknopingspunten bij elkaar te brengen.

Ten tweede hebben we methodische aanknopingspunten en interventies voor de politiserende rol van sociaal werkers bekeken. We hebben geen methodische aanknopingspunten en (effectieve) interventies gevonden voor de politiserende rol van sociaal werkers. Wel vonden we een recent gepubliceerd handelingskader voor politiserend werken, waarvan de empirische onderbouwing niet bekend is. Deze bevindingen wijzen op een kennislacune met betrekking tot methodieken en interventies voor de politiserende rol van sociaal werkers.

Tot slot hebben we methodische aanknopingspunten en interventies voor het ondersteunen van burgerinitiatieven verkend. We vonden daarbij enkel het wetenschappelijk onderbouwde ACTIE-instrument dat sociaal werkers kan helpen een juiste beslissing te nemen over de rol in het ondersteunen van een burgerinitiatief. Alhoewel dit instrument al 10 jaar beschikbaar is, stellen Hooghiemstra & Van Pelt (2020) in *De Kennis- en Onderzoekagenda Sociaal Werk* dat sociaal werkers meer kennis in de praktijk nodig hebben over het stimuleren en verduurzamen van burgerinitiatieven. Dat wijst er mogelijk op dat het ACTIE-instrument niet voldoende vindbaar of toepasbaar is in de praktijk.

6 KENNISLACUNES EN AANBEVELINGEN VOOR ONDERZOEK

In deze kennissynthese hadden we als doel om meer zicht te krijgen op welke kennis beschikbaar is voor sociaal werkers ten aanzien van het versterken van de stem van de burger. Daarbij stonden de volgende twee hoofdvragen en bijbehorende deelvragen centraal:

1. Welke wetenschappelijke kennis, praktijk-, ervarings- en methodische kennis voor en van het sociaal werk is al beschikbaar over het stimuleren, vormgeven en ondersteunen van inspraak en zeggenschap van (groepen) burgers/inwoners?
 - Welke kennis is er over het versterken van inspraak en zeggenschap?
 - Welke kennis is er over de politiserende opdracht van sociaal werkers?
2. Welke wetenschappelijke kennis, praktijk-, ervarings- en methodische kennis voor en van het sociaal werk is al beschikbaar over hoe sociaal werkers constructief kunnen samenwerken met burgers, naasten, professionals, overheid en maatschappelijke organisaties om de invloed, inspraak en zeggenschap van de burger te versterken?
 - Welke kennis is er over het stimuleren, ondersteunen en verduurzamen van burgerinitiatieven?
 - Welke kennis is er over de samenwerking van sociaal werkers met inwoners met ervaringskennis en ervaringsdeskundigheid?

In dit hoofdstuk beschrijven we de kennislacunes die we hebben geconstateerd op basis van de onderliggende kennissynthese en geven we aanbevelingen voor onderzoek.

6.1 Methodisch werken aan versterken invloed, inspraak en zeggenschap

In deze paragraaf beschrijven we de bevindingen en aanbevelingen ten aanzien van de eerste hoofdvraag: welke wetenschappelijke kennis, praktijk-, ervarings- en methodische kennis voor en van het sociaal werk is al beschikbaar over het stimuleren, vormgeven en ondersteunen van inspraak en zeggenschap van (groepen) burgers/inwoners?

De volgende aanbevelingen worden in onderstaande deelparagrafen verder toegelicht:

- Stimuleer literatuuronderzoek naar methodische aanknopingspunten voor sociaal professionals.
- Inventariseer en ontsluit de beschikbare theoretische kennis over politiserend werken.
- Ontwikkel handelingskennis en methodieken voor de politiseringsopdracht van het sociaal werk.

6.1.1 Het versterken van inspraak en zeggenschap

Stimuleer literatuuronderzoek naar methodische aanknopingspunten voor sociaal professionals

Deze kennissynthese bevestigt de constatering in *De Kennis- en Onderzoeksagenda Sociaal Werk* (Hooghiemstra & Van Pelt, 2020) dat er weinig methodische kennis beschikbaar is voor sociaal werkers over

het versterken van de invloed, inspraak en zeggenschap van burgers. We hebben enkele methodische aanknopingspunten gevonden in de literatuur over opbouwwerk, burgerparticipatie en cliënt- en inwonerparticipatie.

Verder hebben we enkele methoden en veel tools en werkvormen gevonden op het terrein van burgerparticipatie en cliënt- en inwonerparticipatie. Echter, er is voor zover bij ons bekend geen onderzoek gedaan naar de effectiviteit van deze methoden. Het zou goed zijn om met gericht literatuuronderzoek na te gaan welke aanvullende methodische aanknopingspunten er zijn in de literatuur over opbouwwerk, burgerparticipatie en cliënt- en inwonerparticipatie. Vanwege de beperkte tijd hebben we die nu onvoldoende kunnen bestuderen. Hierbij zou het ook goed zijn om na te gaan wat er bekend is over de inzet van methoden als (participatief) actie-onderzoek, co-creatie, deep democracy en appreciative inquiry bij het versterken van inspraak en zeggenschap van burgers. Daarnaast zou het goed zijn om meer empirisch onderzoek te doen naar welke methoden en aanpakken sociaal werkers en opbouwwerkers kunnen gebruiken om de inspraak en zeggenschap van burgers te stimuleren.

6.1.2 De politiserende opdracht van sociaal werkers

Inventariseer en ontsluit de beschikbare theoretische kennis over politiserend werken

De constatering in *De Kennis- en Onderzoeksagenda Sociaal Werk* (Hooghiemstra & Van Pelt, 2020) dat er over de politiserende opdracht van het sociaal werk de nodige theoretische kennis is, maar dat deze moeilijk in de praktijk te brengen is, wordt door deze kennissynthese gedeeltelijk ondersteund. Sociaal werkers in Nederland lijken inderdaad beperkt politiserend te werken, zo blijkt uit kleinschalig explorerend kwalitatief onderzoek. Of dit kan worden verklaard door moeilijk in de praktijk te brengen theoretische kennis kunnen wij op basis van deze kennissynthese echter niet concluderen. We hebben nauwelijks theoretische kennis gevonden over de politiserende opdracht van het sociaal werk. We hebben wel enkele factoren gevonden die de politiserende rol van sociaal werkers beïnvloeden, maar de onderbouwing voor deze factoren is over het algemeen zeer beperkt. Vooral de drie factoren (Opportunity, Facilitation en Motivation) uit het Policy Practice Engagement model en de invloed van de institutionele afhankelijkheid van sociaal werkers op het uitoefenen van hun politiserende rol, zijn empirisch onderbouwd. Dat wij de theoretische kennis niet goed in kaart konden brengen, betekent overigens niet dat deze er niet is. Zo wijst de feedback van experts erop dat dit te maken heeft met de gebruikte zoektermen en zoekstrategie. We vermoeden wel dat deze kennis niet goed vindbaar is voor professionals. Dit wijst op een kennislacune met betrekking tot de vindbaarheid van theoretische kennis over politiserend werken. Een belangrijke aanbeveling is om de beschikbare theoretische kennis over politiserend werken te inventariseren en beter vindbaar te maken voor professionals. Bij zo'n literatuurstudie is het belangrijk om met experts eerst zorgvuldig te inventariseren wat relevante (Nederlandse en internationale) zoektermen zijn, omdat er veel verschillende aanverwante begrippen worden gebruikt in de literatuur (denk aan: policy practice, advocacy). Daarnaast zou het goed zijn om in de Nederlandse setting meer empirisch onderzoek te doen naar wat sociaal werkers nodig hebben om meer politiserend te werken en daarbij zoveel mogelijk gebruik te maken van de beschikbare theoretische kennis (zoals het Policy Practice Engagement model). Het zou dan ook goed zijn om meer empirisch onderzoek te doen naar de belemmerende en bevorderende factoren voor de politiserende rol van sociaal werkers.

Ontwikkel handelingskennis en methodieken voor de politiseringsopdracht van het sociaal werk

Onze bevindingen wijzen op een kennislacune met betrekking tot methodieken en interventies voor de politiserende rol van sociaal werkers en ondersteunen de aanbeveling in *De Kennis- en Onderzoeksagenda Sociaal Werk* (Hooghiemstra & Van Pelt, 2020) om handelingskennis en methodieken te ontwikkelen voor de politiseringsopdracht van het sociaal werk. We hebben geen methodische aanknopingspunten of (effectieve) interventies gevonden voor de politiserende rol van sociaal werkers, enkel een vrij recent gepubliceerd handelingskader voor politiserend werken waarvan de empirische onderbouwing niet bekend is. Overigens valt het op dat er momenteel veel wordt gepubliceerd over politiserend werken. Zo is in 2022 door Van Bouchaute & Vanderhulst een handelingskader voor de politiserende rol van sociaal werkers gepubliceerd dat enigszins tegemoet lijkt te komen aan de behoefte aan handelingskennis. We raden aan om te onderzoeken of sociaal werkers met behulp van dit handelingskader beter in staat zijn om politiserend te werken en welke factoren hierop van invloed zijn. Voor het benutten van bestaande kennis in de praktijk en het ontwikkelen van nieuwe kennis en inzichten is bijvoorbeeld (participatief) actieonderzoek een passende onderzoeksmethode.

6.2 De rol van de sociaal werker bij de samenwerking tussen burgers, overheid en maatschappelijke organisaties

In deze paragraaf beschrijven we de bevindingen en aanbevelingen ten aanzien van de tweede hoofdvraag: welke wetenschappelijke kennis, praktijkkennis, ervaringskennis en methodische kennis voor en van het sociaal werk is al beschikbaar over hoe sociaal werkers constructief kunnen samenwerken met burgers, naasten, professionals, overheid en maatschappelijke organisaties om de invloed, inspraak en zeggenschap van de burger te versterken?

De volgende aanbevelingen worden in onderstaande deelparagrafen verder toegelicht:

- Stimuleer empirisch onderzoek naar de rol van sociaal werkers bij het verduurzamen van burgerinitiatieven.
- Ontwikkel handelingskennis en methodieken voor het ondersteunen van burgerinitiatieven.
- Stimuleer empirisch onderzoek naar de benutting van ervaringskennis door sociaal werkers.
- Ontwikkel handelingskennis voor het benutten van ervaringskennis.

6.2.1 Het stimuleren, ondersteunen en verduurzamen van burgerinitiatieven

Stimuleer empirisch onderzoek naar de rol van sociaal werkers bij verduurzamen burgerinitiatieven

Uit deze kennissynthese blijkt dat er empirische studies (vooral case-onderzoek) beschikbaar zijn naar het stimuleren en ondersteunen van burgerinitiatieven, maar dat er weinig onderzoek beschikbaar is over het verduurzamen van burgerinitiatieven. We vonden empirische onderbouwing voor het belang van maatwerk bij de ondersteuning van burgerinitiatieven. Ook vonden we enige empirische aanwijzingen voor het belang van grenswerkers die verbinden en vertalen. Verder kwam naar voren dat er een kennislacune is met betrekking tot longitudinaal onderzoek naar het ondersteunen, stimuleren en verduurzamen van burgerinitiatieven. We raden dan ook aan om meer longitudinaal onderzoek naar burgerinitiatieven te doen waarbij nadrukkelijk ook aandacht is voor de rol van sociaal werkers bij het stimuleren en verduurzamen. Hierbij adviseren we bovendien om voort te bouwen op de inzichten uit eerdere empirische studies, zoals het

belang van maatwerk bij de ondersteuning van burgerinitiatieven en de rol van grenswerkers die verbinden en vertalen.

Ontwikkel handelingskennis en methodieken voor het ondersteunen van burgerinitiatieven

In *De Kennis- en Onderzoeksagenda Sociaal Werk* (Hooghiemstra & Van Pelt, 2020) werd gesteld dat sociaal werkers meer kennis in de praktijk nodig hebben over het stimuleren en verduurzamen van burgerinitiatieven. De bevindingen uit deze kennissynthese ondersteunen deze constatering en wijzen op de noodzaak voor de ontwikkeling van meer handelingskennis en methodieken. Bij onze zoektocht naar methodische aanknopingspunten en interventies voor het ondersteunen van burgerinitiatieven vonden we enkel het wetenschappelijk onderbouwde ACTIE-instrument. Dit is een instrument dat sociaal werkers kan helpen een juiste beslissing te nemen over hun rol in het ondersteunen van een burgerinitiatief. We raden aan om aan de hand van gericht literatuuronderzoek in kaart te brengen welke handelingskennis en methodieken beschikbaar zijn. Daarnaast zou het goed zijn om in vervolgonderzoek na te gaan of dit ACTIE-instrument wel voldoende toepasbaar is voor sociaal werkers en welke aanvullende handelingskennis ontwikkeld dient te worden over het stimuleren en verduurzamen van burgerinitiatieven. Voor het benutten van bestaande kennis in de praktijk en het ontwikkelen van nieuwe kennis en inzichten is bijvoorbeeld (participatief) actieonderzoek een passende onderzoeksmethode.

6.2.2 Samenwerken met inwoners met ervaringskennis en ervaringsdeskundigheid

Stimuleer empirisch onderzoek naar de benutting van ervaringskennis door sociaal werkers

Deze kennissynthese toont aan dat er een kennislacune is met betrekking tot de samenwerking van sociaal werkers met inwoners met ervaringskennis en ervaringsdeskundigheid om hun ervaringskennis te benutten. We hebben een beperkt aantal publicaties gevonden over de samenwerking van sociaal werkers met mensen met ervaringskennis en/of ervaringsdeskundigen. Het betreft met name grijze literatuur, zoals rapportages en handreikingen en daarnaast meer opiniërende publicaties zoals essays. Bovendien zijn de meeste van deze publicaties specifiek gericht op de inzet van ervaringsdeskundigen in individuele ondersteuning en niet op het benutten van ervaringskennis bij het uitoefenen van invloed op gemeentelijk beleid of het beleid van maatschappelijke organisaties. In de beschikbare literatuur wordt het belang van het benutten van ervaringskennis van inwoners en ervaringsdeskundigen onderstreept alsmede de belangrijke rol die sociaal werkers en opbouwwerkers hierin kunnen hebben. Echter, we hebben weinig onderzoek gevonden naar hoe sociaal werkers kunnen samenwerken met mensen met ervaringskennis en ervaringsdeskundigen om de inspraak en zeggenschap van burgers te stimuleren. We raden dan ook aan om meer empirisch onderzoek hiernaar te doen, juist ook om meer inzicht te kunnen bieden in welke aanpakken werken en zo de handelingskennis te vergroten. Het zou goed zijn om bij dit onderzoek gebruik te maken van de inzichten uit empirisch onderzoek naar de samenwerking met ervaringsdeskundigen in individuele ondersteuning en na te gaan of deze ook van toepassing zijn bij de samenwerking met ervaringsdeskundigen bij het versterken van de zeggenschap en invloed van burgers.

Ontwikkel handelingskennis voor het benutten van ervaringskennis

Hoewel uit de kennissynthese blijkt dat verschillende auteurs veronderstellen dat sociaal werkers van betekenis kunnen zijn bij het beter benutten van de ervaringskennis van burgers, is ook naar voren gekomen

dat het de sociaal werkers ontbreekt aan handelingskennis hiervoor. Er is wel enige handelingskennis hierover, maar die lijkt niet voldoende toegespitst te zijn op de rol van sociaal werkers bij het stimuleren van inspraak en zeggenschap. We raden dan ook aan om meer handelingskennis te ontwikkelen voor sociaal werkers voor het benutten van ervaringskennis bij het stimuleren van inspraak en zeggenschap. De experts van de expertsessie hebben hierover twee specifieke vragen ingebracht:

1. Hoe kunnen sociaal werkers formele organisaties ontvankelijk maken voor ervaringskennis?
2. Hoe kunnen sociaal werkers ondersteunen bij het inbrengen, verbinden en samenvoegen van ervaringskennis met professionele kennis en wetenschappelijke kennis?

Het zou goed zijn als er aandacht is voor deze vragen bij de ontwikkeling van handelingskennis. Voor het benutten van bestaande kennis in de praktijk en het ontwikkelen van nieuwe kennis en inzichten is co-creatief onderzoek, bijvoorbeeld (participatief) actieonderzoek, een passende onderzoeksmethode.

6.3 Slotbeschouwing

Welke kennis is er eigenlijk beschikbaar voor sociaal werkers ten aanzien van de opgave van het versterken van de inspraak en zeggenschap van burgers? Dat is de vraag waarop we in deze kennissynthese meer zicht probeerden te krijgen. Hierbij hebben we ons specifiek gericht op het in kaart brengen van de beschikbare kennis over:

1. het stimuleren van inspraak en zeggenschap van (groepen) burgers/inwoners;
2. de samenwerking van sociaal werkers met burgers, ervaringsdeskundigen, overheid en maatschappelijke organisaties.

Overkoepelend is het opvallend dat we vrij veel grijze literatuur hebben gevonden met ook meer opiniërende publicaties met visies en perspectieven, waarbij de empirische onderbouwing vaak niet duidelijk is. We vonden ook enkele peer-reviewed artikelen, soms met empirisch onderzoek (met name case-onderzoek en evaluatieonderzoek) en soms op basis van theoretisch onderzoek. Empirisch onderzoek naar methoden en interventies hebben we niet of nauwelijks gevonden. Bovendien hebben we geen meta-analyses en systematische reviews gevonden en maar weinig literatuurreviews. Dat betekent dat de kennis uit empirische studies nog niet of nauwelijks systematisch is verzameld en geanalyseerd. Hierbij willen we ook vast meegeven dat het verzamelen van de beschikbare kennis bemoeilijkt wordt doordat het thema 'het versterken van de inspraak en zeggenschap van burgers' raakt aan verschillende disciplines en perspectieven. Bij deze kennissynthese hebben we onder andere publicaties gevonden uit de literatuur over opbouwwerk, actief burgerschap, burgerparticipatie en cliënt- en inwonerparticipatie. Uit de feedback van experts op een conceptversie van deze rapportage blijkt bovendien dat er nog meer relevante disciplines, velden en begrippen zijn, zoals (gezondheids-) antropologie en de in de internationale literatuur gebruikte begrippen policy practice en advocacy (belangenbehartiging). Het zou goed zijn om bij toekomstig literatuuronderzoek in de zoekstrategie rekening te houden met de interdisciplinariteit van het thema. We willen benadrukken dat onderhavige kennissynthese moet worden beschouwd als een explorerende literatuurverkenning. Samengevat kunnen we concluderen dat op dit thema over de stem van de burger vrij weinig empirisch onderzoek beschikbaar is. Bovendien blijkt de kennis die wel beschikbaar is nog nauwelijks systematisch verzameld en geanalyseerd. Het is belangrijk om de beschikbare kennis beter te ontsluiten, zodat erop voortgebouwd kan worden bij vervolgonderzoek.

BRONNEN

Ansem, Q. (2016). *Handreiking PARTICIPATIE BOUWSTENEN*. Stichting Herkansing.

Blonk, L., & Van den Bosch, A. (2018). *Niet meer zomaar te stoppen. Over duurzaamheid van burgerinitiatieven*. Movisie/Universiteit voor Humanistiek.

Bodd, J. (2005). *Resultaten Evaluatie ABCD Pilot Lijmbeek Eindhoven*. Eindhoven: Fontys Hogeschool Sociale Studies.

Boer, N. de, & Lans, J. van der (2011). *Burgerkracht: De toekomst van het sociaal werk in Nederland*. Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.

Boone, K., Boutsen, T., De Corte, J., Dhont, F., Hermans, K., Plovie, E., Raeymaeckers, P., Steven, R., Van Bouchate, B., & Vanderhulst, N. (2022). *Publiek gaan! Politiserend handelen in het sociaal werk*. Garant-Uitgevers.

Bourdieu, P. (1989). Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip. Amsterdam: Van Genneep.

Brady, S. (2012). *Discovering How Community Organizing Leads to Social Change: Developing Formal Practice Theory for Social Workers Engaged in Empowering Community Organizing*. Virginia Commonwealth University.

Cadat-Lampe, M., Lucassen, A., Nourozi, S., & Sok, K. (2018). *Ervaringkennis in beleid. Zo benut u optimaal ervaringkennis en -deskundigheid*. Movisie.

Davelaar, M. & Veldboer, L. (2008). *Goud in de buurt*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

De Brabander, R. (2021). Politisering en radicale democratie. De noodzaak van onenigheid en verdeeldheid. In: *Sociaal weerwerk. Maatschappelijke betrokkenheid in zorg en welzijn* (pp. 57-66). Van Genneep.

De Brabander, R. (2022). 'Het is gewoon eigenlijk stiekem handelen'. *Strategisch en tactisch politiseren in het sociale domein*. Hogeschool Inholland.

De Bruijn, D., & Noordewier, Y. (2023). *Ruimte voor invloed. Verkenning van mogelijkheden voor meerstemmigheid in lokaal beleid*. Movisie.

De Corte, J., Hermans, K., Raeymaeckers, P., & Van Bouchate, B. (2022, mei 25). Spanningen over politiserend sociaal werk in beeld. *Sociale Vraagstukken*. <https://www.socialevraagstukken.nl/spanningen-over-politiserend-sociaal-werk-in-beeld/>

Debruyne, P., & Van Bouchaute, B. (2021, augustus 26). Als sociaal werk wil bouwen aan een betere wereld, mag ze het grotere plaatje niet vergeten. *Sociaal.net*. <https://sociaal.net/achtergrond/prefiguratieve-politiek/>

Deceur, E. (2017). *Sociaal-cultureel werk als democratische arena: de inzet van participatieve praktijken in stedelijke contexten*. Universiteit Gent. Faculteit Psychologie en Pedagogische wetenschappen, Gent.

Denters, B., Tonkens, E., Verhoeven, I., & Bakker, J. (2013). *Burgers maken hun buurt*. Platform31.

Engbersen, R., & Rensen, P. (2014). *Help mij het zelf te doen. Een pleidooi voor methodisch werken aan actief burgerschap*. Platform31/Movisie.

Engelbertink, M., Van Dijk, M., Van Gijzel, S., Van Hees, M., & Van Oostaijen, E. (2021). *Het benutten van ervaringen, ervaringskennis en ervaringsdeskundigheid binnen Social Work opleidingen*. Werkplaatsen Sociaal Domein.

Gal, J., & Weiss-Gal, I. (2015). The 'Why' and the 'How' of Policy Practice: An Eight-Country Comparison. *British Journal of Social Work*, 45(4), 1083-1101. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bct179>

Hofman, J. (2000). *De autocipatieladder en de achterkant van de participatieladder—Joop Hofman*.

Hojtink, M. (2015). Thermometers van pijn: Signalering en de energie van sociale rechtvaardigheid. *Maatwerk, vakblad voor maatschappelijk werk*, 27(1), 7-11.

Hooghiemstra, E., & Van Pelt, M. (2020). *De Kennis- en Onderzoeksagenda Sociaal Werk*. Movisie.

Hurenkamp, M., & Tonkens, E. (2019, november 7). *Werknotitie effectieve burgerparticipatie*.

Huygen, A., Davelaar, M. & Van Daal, H. J. (2006). *Vitaliteit versterkt: ABCD-aanpak voor de sociale en economische kansen van Oud-Delfshaven*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Huygen, A., & Fortuin, K. (2021). *ABCD: NAAR VEERKRACHTIGE GEMEENSCHAPPEN*. LSABewoners.

Igalla, M., & Van Meerkerk, I. (2015). De duurzaamheid van burgerinitiatieven: Een empirische verkenning. *Bestuurswetenschappen*, 69(3). <https://doi.org/10.5553/Bw/016571942015069003003>

Jager-Vreugdenhil, M. (2012). *Nederland participatieland? De ambitie van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) en de praktijk in buurten, mantelzorgrelaties en kerken*. Universiteit van Amsterdam.

Jager-Vreugdenhil, M. (2014). *Geef ze de ruimte!* https://hbo-kennisbank.nl/details/sharekit_viaa:oai:surfsharekit.nl:eea6a6da-5090-4c3b-8fa0-0c0715b0bc14?q=geef+ze+de+ruimte&has-link=yes&c=0

Jans, M., & Vanderhulst, N. (2021). *Burgerinitiatieven en de ondersteuning ervan. Een veldverkenning*. Socius, Steunpunt sociaal-cultureel werk vzw.

Jansen, E., & Kwakernaak, M. (2014). Verbindend sociaal werken in de netwerksamenleving. In *Sociaal werk verbind(t)* (pp. 1-18). Academia Press.

Koeter, L. (2022). *Beroepsprofiel van de Sociaal Werker*. Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk.

Lowndes, V., Pratchett, L., & Stoker, G. (2006). *CLEAR: Understanding Citizen Participation in Local Government—and How to Make it Work Better*.

Maynard-Moody, S., & Musheno, M. (2000). State Agent or Citizen Agent: Two Narratives of Discretion. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 10(2), 329-358.
<https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.jpart.a024272>

Meerkerk, I. (2014). *Boundary-spanning in Governance Networks. A study about the role of boundary spanners and their effects on democratic throughput legitimacy and performance of governance networks*.

Meindersma, J. (2015). *Methodisch werken aan actief burgerschap*. Movisie.
<https://www.movisie.nl/publicatie/methodisch-werken-aan-actief-burgerschap>

Michels, A. (2018). Burgerparticipatie in het beleid, bewonersinitiatieven, en de rol van de gemeenteraad. Hoofdstuk 9. In: *De gemeenteraad. Ontstaan en ontwikkeling van de lokale democratie* (pp. 191-205). Boom.

Movisie. (2019). *Participatiewaaijer. Inwoners betrekken in sociaal werk, zo doe je dat*. Movisie/Sociaal Werk Versterkt.

Movisie. (z.d.). *Burgerinitiatieven en de basisfuncties vrijwilligerswerk*. Movisie.
www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Prestatieveld4/Burgerinitiatieven%20en%20de%20basisfuncties%20vrijwilligerswerk.pdf

Movisie (z.d.). *Wat werkt bij-dossiers*. Movisie. Geraadpleegd 26 april 2023, van <https://www.movisie.nl/wat-werkt-dossiers-0>

Mulder, M., de Haan – Rissmann, J., Sok, K. & Van der Zwet, R. (2022). *Kwartiermaken voor ervaringsdeskundigen*. Movisie. <https://www.movisie.nl/publicatie/kwartiermaken-ervaringsdeskundigen>

Nachtergaele, S., Reynaert, D., Gobeyn, H., De Stercke, N., & Roose, R. (2018). *Sociaal werk en mensenrechten* (2de dr.). Acco.

Oude Vrielink, M. & Wijdeven, T. van de (2011). Ondersteuning in vieren: Zichtlijnen in het faciliteren van burgerinitiatieven in de buurt. *B en M: tijdschrift voor beleid, politiek en maatschappij*, 38(4), 438-455.

Putters, K. (2022). *De menselijke staat. Burgerperspectief als voorwaarde voor een toekomstbestendig sociaal contract*. Sociaal en Cultureel Planbureau.

Scholte, M. (2018, april 27). Het sociaal werk op de barricaden. *Sociale Vraagstukken*.
<https://www.socialevraagstukken.nl/het-sociaal-werk-op-de-barricaden/>

Schrooten, M., Thys, R., & Debruyne, P. (2019). Sociaal schaduwwerk. Over informele spelers in het welzijnslandschap. Brussel: Politea.

Shakil, M. (2015). *Social Work with Community Organization: A Method of Community Development*. 01(04).

Spierts, M. (2017). *Pleidooi voor een democratisch sociaal werk*. Marie Kamphuis Lezing 2017.

Staples, L., & Gradener, J. (2012). Hoe effectief is politisering? Drie Amerikaanse lessen van community organizing. In: *Wat werkt nu werkelijk? Politiek en praktijk van sociale interventies*. Van Gennep.

Tonkens, E. (2021). *Politisering van sociaal werk voorbij links populisme*. Marie Kamphuis Lezing 2021.

Van Bouchaute, B. (2013). (De) politisering van/in/door het middenveld. *Momenten*, 11, 18-25.

Van Bouchaute, B., & Vanderhulst, N. (2022). Politiserend handelen in het sociaal werk. *Vakblad Sociaal Werk*, 23(5), 5-9. <https://doi.org/10.1007/s12459-022-1508-7>

Van der Harst, M., Bredewold, F., & Tonkens, E. (2019). *Democratische legitimatie en duurzaamheid van burgerinitiatieven in zorg en welzijn*. Universiteit voor Humanistiek.

Van der Lans, J. (2020). *Het dogma aanbesteden. En waarom we het in het sociaal domein achter ons moeten laten*. Essay in opdracht van het Landelijk Samenwerkingsverband Actieve bewoners. LSA bewoners. https://sociaalweb.nl/wp-content/uploads/po_assets/689856.pdf

Van der Lans, J. (2023). Ontsnappen aan aanbesteden. Movisie.
<https://www.movisie.nl/publicatie/ontsnappen-aan-aanbesteden>

Van der Tier, M., & Van Lieshout, C. (2020). De conflictloze weg: Een exploratief kwalitatief onderzoek naar politiserend werken in het opbouwwerk. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 29(6), 43.
<https://doi.org/10.18352/jsi.648>

Van Erp, N., Knispel, A., & Van Bakel, M. (2019). *Handreiking empowerment en inzet ervaringsdeskundigheid in sociale wijkteams*. Trimbos-instituut.

Van Houten, M., & Winsemius, A. (2010). *Participatie ontward. Vormen van participatie uitgelicht*. Movisie.

Van Mourik, K., Steinmetz, S., Noordewier, Y., & Santpoort, R. (2023). *Bewoners in actie voor het Oude Westen. Versterken van inclusieve burgermacht*. Movisie.

Van Robaeyns, B. (2014). *Verbinden vanuit diversiteit: Krachtgericht sociaal werk in een context van armoede en culturele diversiteit*. LannooCampus.

Van Pelt, M., & Van Bouchaute, B. (2021). Wanneer kun je politiserend werken? In: R. de Brabander, F. Kaulingfreks, M. Ham (Red.), *Sociaal weerwerk. Maatschappelijke betrokkenheid in zorg en welzijn*. Uitgeverij van Genneep.

Van Schaijk, R., van Mourik, K., Repetur, L., Cadat-Lampe, M., & Kastelein, C. (2020). *Versterken van inclusieve burgermacht. De werkwijze en context van Hart voor de K-buurt in Amsterdam Zuidoost als goed voorbeeld*. Movisie. <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2021-01/Rapport%20Versterken%20Inclusieve%20Burgermacht.pdf>

Van Schaijk, R., Verweij, S., & Sok, K. (2020). *Beter beleid met ervaringskennis van inwoners. Aanwijzingen voor meer inclusieve cliënt- en inwonerparticipatie*. Movisie.

Vandekinderen, C., Roose, R., Raeymaeckers, P., & Hermans, K. (2018). *Eindrapport Sterk sociaal werk. Sociaal Werk conferentie 2018*. Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/27580>

Veldboer, L. (2018). *De stad als setting van sociaal werk. Werken aan het zwakste belang in een stad uit balans*. Hogeschool van Amsterdam, Lectoraat Sociaal Werken.

Veldboer, L. (2019, november 25). Sociaal werk: Niet politiseren maar laveren. *Sociale Vraagstukken*. <https://www.socialevraagstukken.nl/take-back-the-balance/>

Veldboer, L., Engbersen, R., Hooghiemstra, E., Jansen, J., Koeter, L., Repetur, L., & Sprinkhuizen, A. (2022). *Lexicon Nabijheid en Sociaal Werk. Een verhelderende mini encyclopedie over veel gebruikte 'nabije' begrippen in het lokale sociaal domein*. Movisie/Werkplaatsen Sociaal Domein.

Visser, V. (2019, oktober 29). Lager opgeleiden voelen zich te min om te participeren in burgerinitiatieven. *Sociale Vraagstukken*. <https://www.socialevraagstukken.nl/lager-opgeleiden-voelen-zich-te-min-om-te-participeren-in-burgerinitiatieven/>

Weerman, A., & Abma, T. (2019). Social work students learning to use their experiential knowledge of recovery. An existential and emancipatory perspective. *Social Work Education*, 38(4), 453-469. <https://doi.org/10.1080/02615479.2018.1538335>

Weiss-Gal, I. (2017). *Social workers' policy engagement: A review of the literature*. *International Journal of Social Welfare*, 26(3), 285-298.

Welschen, S., Lucas, P., & Hoijtink, M. (2021). *Sociaal schaduwwerk in een wijk in Amsterdam Zuidoost: een onderzoek naar 'informele' sociaal werkpraktijken' in Holendrecht*. Hogeschool van Amsterdam, Lectoraat Stedelijk Sociaal Werken.

Wijdeven, T. van de (2012). *Doe-democratie: Over actief burgerschap in stadswijken*. Eburon.

Wilber, K. (1996). *A Brief History of Everything*. Shambhala.

BIJLAGE 1 DEELNEMERS EXPERTBIJEENKOMST DOOR LATEN KLINKEN VAN DE STEM VAN DE BURGER

Naam	Kennisbron	Functie en organisatie
Quinta Ansem	Ervaringskennis / onderzoek	Onderzoeker en ervaringsdeskundige bij Hogeschool Windesheim – lectoraat Klantenperspectief in Ondersteuning en Zorg
Yira Bes	Ervaringskennis	JongPIT'er bij JongPIT
Wieteke van Dam	Onderzoek	Docent social work bij Hogeschool Rotterdam, Docent-onderzoeker Werkplaats Sociaal Domein ZHZ
Szabinka Dudevszky	Onderzoek	Hoofddocent en onderzoeker inclusie, Onderzoeksleider Kenniscentrum Talentontwikkeling bij Hogeschool Rotterdam
Eric van Eerden	Ervaringskennis	Kwartiermaker en coördinator bij Amsterdam Netwerk Ervaringskennis
Femke Gijsbers	Onderzoek	Onderzoeker bij Avans Hogeschool – lectoraat Jeugd, Gezin & Samenleving
Marja Jager-Vreugdenhil	Onderzoek	Lector samenlevingsvraagstukken bij Hogeschool Viaa
Arzu Karadeniz	Praktijk	Opbouwwerker bij Wijkteam Almere Haven, De Schoor
Simona Karbouniaris	Onderzoek	Onderzoeker bij Hogeschool Utrecht – lectoraat Participatie Zorg en Ondersteuning
Eline van der Meulen	Ervaringskennis	Teamcoördinator bij JongPIT
Carla Nouwen	Onderzoek	Promovendus bij Tilburg University – School of Social and Behavioral Sciences
Huub Purmer	Onderzoek	Docent onderzoeker bij Hogeschool Inholland – lectoraat Empowerment en Professionalisering
Karin Sok	Onderzoek / praktijk	Expert / onderzoeker zeggenschap en burgerbetrokkenheid bij Movisie